

Stavangeren

Medlemsblad for Byhistorisk Forening Stavanger

Nr. 1 2008 – 18. årgang

I redaksjonen: Vigdis Hovda, Axel H. Leversen, Kjell Petter Løhre og Hans E. Næss.

Leder	3
Av Hans E. Næss	
Innkalling til årsmøte	4
Årsberetning 2007	5
Stavanger bys historie	8
Av Vigdis Ofte	
Uforlignelige Søragedå	17
Av Hans Eyvind Næss	
Torvet/Torget tusenårsstedet i Stavanger (1)	22
Av Gunnar A. Skadberg	
Historisk dokumentasjon om Vålandstårnet	41
Av Bodil Wold Johnsen	

Medlemskap tegnes ved innbetaling av kr. 250,- for enkeltmedlemmer og kr. 400,- for familiemedlemmer. Institusjonsmedlemskap kr. 200,-
Beløpet innbetales til konto 3201.25.37300.

Adresse: Postboks 351, 4001 Stavanger. www.byhistoriskforening.org
Org.Nr. 984 289 669

ISSN 0806 - 184X

Program for Byhistorisk forening 2008

www.byhistoriskforening.org

Onsdag 20. februar

Foredrag av Engwall Pahr-Iversen med tittel:

«**Mirakelbrødre og kolosterjomfruer – byhistorier**»

Sted: Arkologisk Museum. Kl. 19.00

Onsdag 26. mars

Foredrag av Grete Storholm med tittel :

«**Kolonihagenes historie i Stavanger**»

Sted: Arkologisk Museum. Kl. 19.00

Tirsdag 22. april

Foredrag av Jone Laugaland med tittel:

«**Fjordabåtene. Ryfylke – Stavanger. Båtenes betydning for regionen**»

Sted: Arkologisk Museum. Kl. 19.00

Onsdag 28. mai

Byvandring med Gunnar Skadberg som guide

«**På kant med loven – glimt fra Stavangers lokalhistorie**»

Sted: Kiellandhagen. Kl. 19.00

Onsdag 27. august

Byvandring med Grete Storholm som guide

«**Vandring i kolonihagene Strømvig – Rosendal/Ramsvig**»

Sted: Strømvig. Kl. 19.00

Onsdag 24. september

Foredrag av Øistein Døvik med tittel:

«**Jernbanen i Stavanger – Fortid og Fremtid**»

Sted: Arkologisk Museum. Kl. 19.00

Onsdag 29. oktober

Foredrag av Gunnar Nerheim med tittel:

«**Smedvig Familiens virke/betydning for Stavanger**»

Sted: Arkologisk Museum. Kl. 19.00

Onsdag 26. november

Foredrag/fotovandring av Axel Leversen med tittel:

«**Stavanger i eldre tider – en fotovandring**»

Sted: Arkologisk Museum. Kl. 19.00

Lederens spalte

Byhistorie – urbanhistorie – regionhistorie og samarbeid

Vi er ved et årskifte da kulturen og kulturhistorien står i sentrum av mye oppmerksomhet. Byhistorisk forening er det eneste forum for alle historieinteresserte som har byens kulturhistorie som sitt hovedfokus. Foreningen skal bruke både kulturhovedstadsåret og årene som kommer til å skjerpe sitt fokus som et hovedverktøy for formidling av vår kulturhistorie på mange plan. Artiklene i Stavangeren står sentralt i denne formidlingen. Temaene har et stort spenn, slik også i dette nummeret der presentasjonen av det kommende forlagsverket om byens historie i flere bind er viktig. Men som vanlig spenner temaene bredt. Det samme gjør bredden i nummerets forfatterteam. Også byvandringene vil fortsette i 2008. De gir inspirerende kunnskap fortalt direkte på åstedet der viktige hendelser i byhistorien fant sted.

Men byen er ikke lenger hva den var på 1950-1960-tallet, den er mye større. Det egentlige urbane Stavanger omfatter et geografisk område der det er mange kommuner og mange usynlige kommunegrenser. Foreningen vil spre fokus om hele byregionen, både det formelle Stor-Stavanger og det urbane landskapet der den urbane kultur er et kulturelt fellesskap. At Kulturhovedstaden ikke er definert som Stavanger men som Stavanger-regionen er en klar manifestasjon av denne virkeligheten. Foreningen har viktige roller å spille i dette perspektivet. Men da må foreningen inn i åpent og markert og synlig samarbeid med alle miljøer som også – iallefall som deler av sin virksomhet – arbeider med byens og regionens kulturhistorie på mange plan, innenfor forskning, publisering og formidling, fra Ættesogelaget til universitetet i Stavanger, fra museer til arkiver. Jeg mener at foreningen med sitt aktive konsentrerte faglige utgangspunkt har en viktig rolle å spille som katalysator med klar egenidentitet for styrking av den byhistoriske innsats i hele dette miljøet. Foreningens arbeid, prosjekter og aktiviteter skal ta oss enda sterkere inn i hele det urbane kulturhistoriske arbeidsområdet med vilje til å være i lederskapet i dette mangfoldige faglige fellesskapet.

*Januar 2008
Hans Eyvind Næss
leder*

ÅRSMØTE I BYHISTORISK FORENING STAVANGER

*avholdes onsdag 20. februar 2008 klokken 19.00
i lokalene til Arkeologisk Museum Stavanger*

DAGSORDEN:

1. Konstituering.

Valg av møteleder:

Valg av referent

Valg av protokollunderskrivere

Forslag: Hans Eyvind Næss

Forslag: Kjell Petter Løhre

Forslag: fremmes i møtet

2. Behandling av styrets beretning for 2007.

Vedlagt

3. Behandling av regnskap for 2007.

Presenteres i møtet

4. Forslag til kontingentsats for 2009 - 10

Se innstilling nederst side 2.

5. Presentasjon av budsjett 2008.

Presenteres i møtet

6. Valg. Valgkomiteen avsluttet sitt arbeid før jul, kandidatene presenteres i møtet.

Etter den formelle årsmøtedelen
vil Engwall Pahr-Iversen holde foredrag om

«Mirakelbrødre og Klosterjomfruer – byhistorier»

Hele arrangementet forutsettes avviklet innen klokken 21.00.

Som årsmøte er dette **selvsagt kun for medlemmer** og vi ønsker med dette alle
våre medlemmer hjertelig velkomne!

ÅRSBERETNING 2007 for Byhistorisk Forening Stavanger

1. A. Tillitsvalgte

Styret har i 2007 bestått av:

Hans Eyvind Næss, leder
Harald Sig. Pedersen, nestleder
Per Marthon Mæland
Petter Løhre
Elsa Grimnes
Henry Bjørkelund
Jan Ferdinandsen

Varamedlemmer:

Vigdis Hovda
Axel Leversen

Valgkomité:

Sven Egil Omdal *leder*
Berit M. Grande
Kirsti Lærdal

Revisor:

Hallvard Ween

Styret har hatt syv møter. Store deler av det praktiske arbeidet er fordelt i arbeidsgruppene: *Arrangementer* (Henry Bjørkelund, Elsa Grimnes og Jan Ferdinandsen), *Stavangeren* (Petter Løhre, Vigdis Hovda, Axel Leversen), *Nettarbeid* (Per Marthon Mæland og Petter Løhre) og *Byhistorisk skilting* (Hans Eyvind Næss og Elsa Grimnes, samt 3 fra kommunen). I tillegg legges et stort arbeid ned i regnskapsførsel og ajourhold av medlemsregister (Harald Sig Pedersen). Samarbeidet i styret er meget godt.

1. B. Medlemmer

I år registrerer vi:

Antall enkeltmedlemmer: 302

Antall familiemedlemskap: 84

Sum medlemskap: 386

Æresmedlem: Unnleiv Bergsgard

Styret i Byhistorisk Forening 2007, fra venstre: Hans Eyvind Næss, Axel Leversen, Harald Sig. Pedersen, Petter Løhre, Jan Ferdinansen, Per Marthon Mæland, Henry Bjørkelund, Elsa Grimnes og Vigdis Hovda.

2. Økonomi

Økonomien i foreningen er god. Det gir mulighet til fortsatt konsentrasjon om de tiltak som bygger opp om vår målsetting. Fra Stavanger kommune har vi mottatt tilskudd på kroner 21164.

Regnskapsresultatet er kr. 292 315. Fra trukket øremerkede midler samlet kr. 180 000.- er disponibel kapital pr. 31.12. 2007 kr. 112 315.

3. Stavangeren

Medlemsbladet utkom med 4 nummer i 2007, mot 3 utgivelser året før. Målet vårt er 4 nummer pr. år. Bladet inneholdt 22 artikler, og vi fikk også i denne årgangen med oss flere nye artikkelforfattere. Spesielt gledelig var det at to kvinner, Bente Gro Olsen og Mette Ellingsen, kom med bidrag. Redaksjonen vil rette en spesiell takk til Jan Gjerde og Gunnar A. Skadberg som hvert eneste år bidrar med artikler av stor byhistorisk verdi. Når det gjelder «Lederens spalte» har Hans Eyvind Næss med aktuelle og innsiktsfulle kommentarer overtatt stafettspinnen etter Berit M. Grande.

4. Byhistorisk skilting

Arbeidet med byhistorisk skilting er tatt opp igjen. «Skiltkomiteen» ledes av Hans Eyvind Næss og han og Elsa Grimnes representerer foreningen i en samarbeidskomite med Stavanger kommunes kulturretat. Der møter fra kommunen Anders Jaarvik som også er gruppens sekretær, Hanne Windsholt fra Byantikvaren og byarkivar Bodil Wold Johnsen. Gruppen er godt igang både med vurdering av foreslåtte, men ikke utplasserte skilt, og nye skilt for personer, institusjoner og hendinger. Gruppen er også involvert i diskusjon om skilting av gravlunder, et initiativ som foreningen tok allerede i 2005 og som nå er i ferd med å materialisere seg i konkrete opplegg.

5. <http://www.byhistoriskforening.org>

Nettstedet vårt er under revisjon og redesign. Samtidig flyttes den over til nytt publiseringsystem som vil gi oss muligheter for bedre presentasjon av innholdet. Sam-

tidig gir det også muligheter for å kunne utvikle flere tjenester på nettstedet. Dette vil gjøre nettstedet mer attraktivt for våre medlemmer. Vi er godt i gang med dette arbeidet og nytt nettsted vil bli lansert i løpet av andre kvartal 2008. Enternett drifter nettstedet og står for utviklingen. Den grafiske profilen tar Kolon reklame og design seg av.

I forbindelse med revisjonen vil også innholdet bli oppdatert. Samtlige utgaver av Stavangeren vil være tilgjengelig på nettet, en god del av disse i søkbar form. Byhistorisk skilting får nytt kart og annerledes grensesnitt. Vi vil også legge inn nyheter fra og lenker til andre aktuelle nettsteder. Hvordan vi videre skal utvikle innholdet har vi ikke tatt beslutning om, men publiseringsystemet gir oss mange muligheter.

Per M. Mæland har hovedansvar for arbeidet med nettstedet med meget god hjelp fra Kjell Petter Løhre.

6. <http://www.Stavangerkartet> ble overført Stavanger Museum første kvartal 2007. Foreningens mål anses oppfylt: bidra til etablering av et nettsted hvor byens historie presenteres i kart, tekst og bilder. Museumsdirektør Gunnar Nerheim har lovet å gi prioritet til det videre arbeid og utvikling av nettstedet. Foreningen er pr. Årskiftet 2007/2008 ikke kjent med at videre utvikling er igang etter overdragelsen.

7. Arrangementer i 2007 (Se tabell s. 7)

Gjennomsnittsfremmøte per arrangement på 95 personer viser stadig stor interesse for våre samlinger. Totalfremmøtet var 114 personer flere enn året før.

8. Organisasjon og videre arbeid

I 2007 teller foreningen 375 betalende medlemmer. Vi er en godt drevet medlemsforening som får respons fra samfunnet rundt oss.

Organisasjonen viser en kontinuerlig evne til fornying og videreutvikling. Vi leverer stadig mer til beste for våre medlemmer, men også for den generelle ivaretagelse av

Tittel	Dato	Sted	Foredragsholder	Oppmøte
Ledaals historie og omvisning på Ledaal	Febr. Årsmøtet	Ledaal	Ove Magnus Bore	53
Murbyggeriet i Stavanger på 1800-tallet	mars	AmS	Helge Monstad	73
Stavanger-dialekter	april	AmS	Finn Gabrielsen	123
Byvandring på Buøy	mai		Arne Almås	37
Byvandring «Fra Petrikjerka te Johanneskjerka	august		Gunnar Roalkvam	107
Ajax og hans Stavanger	september	AmS	Sveinung Bendiksen og Åshild Helgevold	127
Tre dødsdømte. Historien om de tre fra Stavanger som ble henrettet etter krigen	oktober	AmS	Sven Egil Omdal	167
Stavanger bys utvidelser	november	AmS	Hans Eyvind Næss	74

761

vår kulturarv i tråd med vårt hovdeformål: **å formidle kunnskap om Stavanger og skape interesse for byens historie og egenart.** Den byhistoriske skiltingen er et eksempel, Stavangerkartet.no et annet.

Styret vil gjøre forsøk på aktiv medlemsverving i 2008 for å øke antallet medlemmer. Stimulere medlemmer til aktiv deltakelse i foreningens arbeid er en kontinuerlig utfordring. Dersom noen skulle leve i den villfarelse at arbeidet kun favner spesialister, vil styret på det sterkeste presisere at så ikke er tilfellet! Vi trenger personer med tid og vilje til å engasjere seg! Vi oppfordrer medlemmer til å ta kontakt dersom de ønsker å bidra i noen av arbeidsgruppene våre.

Medlemsaktivitetene i 2007 vil videreføres med foredrag og byvandring. Det vil bli utgitt 4 nummer av Stavangeren. I tillegg videreutvikles nettstedet vårt kontinuerlig og den byhistoriske skiltingen fortsetter.

Budsjettet for 2008 som fremlegges på

årsmøtet har en viss økt totalinntekt som målsetning.

Det er nye prosjekter under arbeid bl.a. det såkalt Ordførerprosjektet der målet er å skape et forfatterteam som skal utarbeide korte biografier om alle ordførerne i Stavanger fra 1837 til i dag. Det er laget et utkast til en disposisjonsmal for de påtenkte biografier. Foreningen har mottatt kr. 30 000 i støtte fra Stavanger kommune til prosjektet. Foreningen vil også søke støtte fra flere hold innenfor en mulig budsjetttramme på kr. 150 000.

*Hans Eyvind Næss
Harald Sig. Pedersen
Petter Løhre
Per Marthon Mæland
Elsa Grimnes
Jan Ferdinandsen
Henry Bjørkelund*

Stavanger bys historie

Av *Vigdis Ofte*

Stavanger kommune tildelte i desember 2006 Wigestrand forlag AS oppdraget med å produsere og utgi *Stavanger bys historie*. Oppdraget ble tildelt Wigestrand forlag som en totalentreprise, hvilket vil si at det er Wigestrand forlag som innehar det faglige ansvaret og bærer den økonomiske risikoen for prosjektet.

Wigestrand forlags prosjekt består ikke bare av firebindsverket *Stavanger bys historie*, selv om dette utgjør hoveddelen. Det dreier seg om fire delprodukter i tillegg til selve firebindsverket, og det er alle disse prosjektene samlet som utgjør historieformidlingsprosjektet STAVANGER BYS HISTORIE:

1. **(Hovedprosjektet) Firebindsverket *Stavanger bys historie***
(utkommer høsten 2012).
2. **Stavanger byleksikon**
(utkommer våren 2008)
3. **Engelsk ettbindsutgave**
4. **Lokalhistorisk nettressurs**
5. **«Folks fortellinger»**

*Vigdis Ofte,
prosjektleder for
Stavanger
bys historie.*

Tilleggsprosjektene skal supplere firebindsverket. Formålet er å involvere befolkningen mest mulig. Stavanger bys historie skal berettes fra flere hold: Gjennom firebindsverket får vi faghistorikernes kvalifiserte fremstilling, men samtidig vil man åpne opp for at også andre stemmer får slippe til, det vil si man vil invitere befolkningen til å bidra og dermed selv være med å utforme en felles viten om byen og byens historie.

STAVANGER BYS HISTORIE skal være et utadrettet prosjekt. Nye typer teknologi og nye typer medier skal tas i bruk. Ambisjonen er å skape Norges mest omfattende og kvalitetsmessig beste byhistoriske formidlingsprosjekt.

Totalt sett består STAVANGER BYS HISTORIE av følgende fem prosjekter:

1. (Hovedprosjektet) Firebindsverket *Stavanger bys historie*.

Bokverket vil gi den første samlede fremstillingen av historien om Stavanger. Verket inndeles i fire bind med følgende arbeidstitler:

Bind 1. En liten by i kamp, ca. 1000-1815.

Bind 2. Fra småby til storby, ca. 1815-1890

Bind 3. Industribyen, ca. 1890-1965

Bind 4. Oljebyen, ca. 1965-2000.

I henhold til forprosjektet som ble ferdigstilt i 1998 og revidert i 2006, er målsettingen med *Stavanger bys historie* som følger:

Bokverket om Stavangers historie skal gi en samlet framstilling av byens historie fra de tidligste tider og fram til i dag. Ver-

BYHISTORIEN forteller bla. om 1600-tallet, det siste århundret som egen bispeby før Kristiansand overtok i 1684. 1600-talet var en oppgangstid for byen. Næringslivet og kulturlivet blomstret, bla. innen kirkekunst, gull- og sølvsmedkunst. Mange ressurspersoner fra utlandet flyttet til byen. Samtidig var 1600-tallet på grunn av trolldomsprosessene et mørkt århundre i byens historie.

Beskjeden frå Kong Kristian IV om at alle som drev med trolldomskunster skulle «straffes paa deres Hals uden all Naade». I bispebyen Stavanger ble flere personer brent på bålet på 1600-talet. Ref.: Statsarkivet i Stavanger, lensarkivet, kgl. forordning av 12. okt. 1617

ket skal vektlegge de faktorer som har formet Bokverket om Stavangers historie skal gi en samlet framstilling av byens historie fra de tidligste tider og fram til i dag. Verket skal vektlegge de faktorer som har formet

bysamfunnet og vise hvordan Stavanger har utviklet egne særtrekk i en videre regional og nasjonal sammenheng. Bokverket om Stavanger bys historie skal formidle hvorfor og hvordan dette by-

samfunnet har gjennomlevd ulike perioder av vekst, stillstand og kriser. Få norske byer har hatt en så dramatisk utvikling som Stavanger. Vekslingene mellom vekst og krise har gjort at byens historie framstår som fasedelt, begivenhetsrik og spennende. Årsakene finnes både i lokale, regionale, nasjonale og internasjonale forhold.

Forholdet til omlandet og omverdenen har skapt skiftende rammevilkår for utvikling. Særlig gjennom de siste par hundreåra har Stavanger også i utpreget grad vært en internasjonal by. Både næringsliv og kulturliv har utviklet seg i åpen kontakt med både europeiske og oversjøiske samfunn. Det moderne Stavanger kan bare forstås i et slikt verdensomspennende perspektiv.

Bokverket om Stavanger bys historie vil også bli en kilde til kunnskap for barn og

unge som vokser opp i, og formes av, dette bysamfunnet. Kunnskap om nærmiljøets historiske utvikling er en forutsetning for å kunne forstå sine egne omgivelser. Byens historie skal bli lettere tilgjengelig for alle.

Med dette som utgangspunkt har det blitt lagt ned et grundig arbeid for å finne de riktige ressursene til utarbeidelsen av *Stavanger bys historie*. Det er vektlagt at de valgte redaktørene, forfatterne og medlemmene i redaksjonsrådet har faglig tyngde og er gode og erfarne formidlere.

Organisering

Forlaget ivaretar den administrative ledelsen av firebindsverket mens det faglige arbeidet ledes av to hovedredaktører, hhv. Knut Helle og Harald Hamre. Begge er høyt kvalifiserte fagpersoner som også

ARBEIDSLIVET i Stavanger fra slutten av 1800-talet og framover var ikke bare knyttet til hermetikkindustri og skipsfart. Et rikt forretningsliv i byen ga arbeid til mange kvinner og menn.

Butikken og «vareleveransehestene» til pølsemakerfirmaet Idsøe i Stavanger, som Hakon Johannessen, fikk i oppdrag å fotografere en gang mellom 1910-1920. Foto og arkiv: Hakon Johannessen. Statsarkivet i Stavanger.

har omfattende erfaring som forfattere og redaktører. En egen bilderedaktør, Ola Søndena, inngår i redaksjonen som ansvarlig for verkets illustrasjonsside. Verket er beregnet å skulle ha en illustrasjonsgrad på ca. 30 %.

Følgende fem faghistorikere er valgt som forfattere av de fire bindene, hver på ca. 400 normalsider: Bind 1. Geir Atle Erslund, bind 2. Ole Kallelid, bind 3 Anders Haaland, bind 4. Kristin Øye Gjerde og Gunnar Roalkvam. Samtlige er valgt på grunnlag av faglige kvalifikasjoner og evne til formidling. Totalt utgjør forfatterverkenes 13 årsverk.

Det er oppnevnt en redaksjonskomité bestående av Bodil Wold Johnsen (Byarkivet), Lisabet Risa (Arkivverket), Erik Fossåskaret (UiS), Arvid Lillehammer (UiS), Gunnar Nerheim (Stavanger Museum) og Anders Jaarvik (oppdragsgivers representant). Redaksjonskomiteen skal være faglig rådgivende organ ovenfor forfattere, billedredaktør og oppdragsgiver.

Produktet

Firebindsverket utkommer høsten 2012. Verket skal kommunisere optimalt med leseren, og layout og design vil ha stor betydning for dette. Fotografier vil bli brukt i så stor utstrekning som mulig, mens illustrasjoner supplerer historiene der foto ikke eksisterer.

Formidling, forankring og samarbeid

Det må være et mål for oppdragsgiver og alle andre involverte at arbeidet med *Stavanger bys historie* får ringvirkning ved at det stimulerer til debatt og engasjement i befolkningen, pedagogiske opplegg, ny forskning og styrking av fagmiljø i Stavanger-regionen. Her er det viktig å få til et samspill med UiS, bevaringsinstitusjonene, det lokalhistoriske miljøet og mediene.

Det er naturlig og ønskelig at *Stavanger bys historie* trekker veksler på kompetansen historikerne ved Universitetet i Stavanger (UiS) innehar. En tett og god dialog med

BYHISTORIEN forteller også om den arkitektoniske utviklingen; bla. om forandringen av bybildet i sentrum under oppsvinget i næringslivet fra slutten av 1800-tallet: Veksten i hermetikkindustri og skipsfart m.m.

En ny type monumentalarkitektur i stein, som her med den nye Stavanger børs ved inngangen til Kirkegata og med Valbergtårnet i bakgrunnen. Fotografiet er fra ca. år 1900. Foto: Ukjent. Bærheimarkivet, Statsarkivet i Stavanger.

UiS er derfor noe man vil tilstrebe. Man kan tenke seg at en sideeffekt av utviklingen av *Stavangers bys historie* er at det lokalhistoriske miljøet ved UiS samles og styrkes ytterligere.

Også bruk av ressurser og kompetanse fra vårt øvrige regionale fagmiljø bør vektlegges. I tillegg mener vi at forfatterne og verket vil kunne profitere på å benytte ressurser fra byens aktive og kunnskapsrike, lokalhistoriske miljø, og at det bør legges til rette for kontaktpunkter slik at disse ressursene kan utnyttes.

FRA MIDTEN AV 1800-TALLET blomstret forenings- og organisasjonslivet i byen. En av de største foreningene var Stavanger Totalavholdsforening, stiftet av Asbjørn Kloster i 1859 som den første i landet.

Stavanger Totalavholdsforening på utflukt med musikanter under «Kredsmødet på Hvidingsø» i 1901. Foto Ukjent. Stavanger Totalavholdforenings arkiv, Statsarkivet i Stavanger.

2. Stavanger byleksikon

Stavanger byleksikon utkommer i 2008 og vil presentere samlet, systematisert og godt formidlet lokalkunnskap om byens historie, geografi, samfunns- og næringsliv. Verket vil være et oppslagsverk om byens gater, bygninger, parker, organisasjoner, bedrifter, skoler, idrettslag, kulturbegivenheter, festivaler m.m.

3. Engelsk ettbindsutgave

Det vil bli utgitt en engelsk ettbindsutgave som vil være en forkortet, mer popularisert fremstilling av Stavanger bys historie med vekt på den moderne historien, og da med oljæraen som omdreiningspunkt. Målgruppen for verket er naturlig nok først

og fremst den engelsktalende delen av befolkningen.

4. Lokalhistorisk nettressurs

Lokalhistorisk nettressurs er en digital læringsressurs til bruk i grunn- og videregående skole. Stavanger bys historie skal her presenteres multimedialt og interaktivt, dvs. ved hjelp av videonutter, geografisk orienterte oppsett, kunnskapspill, brettspill, forskningsoppgaver, rollespill, tidslinjer med mer. Som et grunnlag for prosjektet ligger utarbeidelsen av bokverket *Stavanger bys historie* i fire bind, men det er viktig å understreke at nettressursen først og fremst skal være komplementær til historieverket.

Nettressursen kommer inn som et delprosjekt for publikasjon av multimedialt, pedagogisk tilpasset innhold. Det utarbeides p.t. et forprosjekt med testpilot. Wigesstrand forlag har knyttet til seg en av Norges ledende selskaper innen e-læring, Media Farm AS, som leverandør.

Prosjektet representerer en ny type kunnskapsformidling. Ved hjelp av ny teknologi og nye måter å tilrettelegge undervisningsmateriale på, åpner det seg muligheter for å være produsent, og ikke utelukkende konsument, i en læringsituasjon.

Man kan produsere, bearbeide, strukturere og lagre innhold på sin egen måte, tilpasset egen læringsstrategi. Nettressurs er en type kunnskapsformidling som per dags

dato er i ferd med å utfordre bøkens enermerker. Det står store pressgrupper bak – alt fra departement til ressurssterke brukergrupper – for å skape en endring. Innen overskuelig fremtid vil bruken av nettressurser sannsynligvis ta seg vesentlig opp fra dagens nivå.

En nettressurs er enkel å distribuere, den gir mulighet for umiddelbar oppdatering og til å prosessere og lagre innhold i ulike former. Man kan gjøre avanserte søk, stoffet presenteres gjennom ulike tematiseringer og det hele kan tilpasses ulike alders- og målgruppers preferanser og modenhetsnivå. Innhold utformes i forhold til de facto standarder og nyttiggjøres på tvers av læreverk.

OGSÅ PRIVATE hjem i byen representerte en stor kvinnearbeidsplass i årene før 1940.

Frå kjøkkenet i Waage-huset, en av de store villaene på Madlaveien som Hakon Johannessen fikk i oppdrag å fotografere en gang mellom 1910-1920. Eieren av den store villaen i Madlaveien 24 var sildegrossist og skipsreder Torbjørn Waage. Foto og arkiv: Hakon Johannessen. Statsarkivet i Stavanger.

Det åpner seg unike muligheter ved å ta i bruk internett i historieundervisningen. Generelt sett vil det historiske verket via internett skape større involvering (interaktivitet). En nettressurs gir også gode muligheter for å favne videre og dypere rent innholdsmessig. Med brukernes innspill og bidrag vil det åpne seg andre perspektiver i historien, med plass til hendelse både på mikro- og makronivå.

Tanken er å belyse hvordan byen og regionen henger sammen. Denne avhengigheten er det ad elektronisk vei mulig å trekke tråder mellom og vise paralleller til, noe som gir større innsikt i hvorfor byen ble som den ble, og, på annen side, hvordan regionen med andre by og bygdesentra, spilte sammen i medgang og motgang.

Internett skaper frihet til å få og til å dele, og underbygger dermed verdier vi verdsetter i vårt samfunn – solidaritet og demokrati. Mer spesifikt går dette på fenomener som har vokst opp de senere årene som Wiki, Blogg, YouTube, Netby etc., hvor hovedprinsippet er informasjonsdeling. Ny og annerledes funksjonalitet der brukeren står mer i sentrum, er under stadig utvikling.

5. «Folks fortellinger»

Hensikten med prosjektet er å la befolkningen selv bidra i en fellestablet kunnskapsbank om Stavanger, det vil si la historien berettes fra et annet ståsted enn faghistorikernes. Innholdet er med andre ord brukergenerert. Prosjektet har som formål å inkludere, involvere og engasjere det brede lag av byens befolkning. Prosjektet er langsiktig og har ingen slutt dato.

Prosjektet utvikles og utføres i samarbeid med Aftenbladet Multimedia. «Folks fortellinger» er det prosjektet i STAVANGER BYS HISTORIE som vil utgjøre det mest radikale bruddet med et tradisjonelt historieverk. Prosjektet vil drives etter modell fra den frie internettencyklopedien Wikipedia og vil basere seg på konseptet om fri tilgang til leksikonstoffet for alle som ønsker å bidra med nye emner, supplere med nye

opplysninger innenfor et allerede åpnet emne, eller redigere i det gamle. Tekniske løsninger er per dags dato under fortløpende utvikling, utprøving og intern testing.

Styrken i prosjektet ligger i det prosessuelle, det vil si i den muligheten regionens innbyggere har til å bidra. Prosjektet vil således inkludere stemmer som ikke ellers nedfelles skriftlig, historier om hendelser og mennesker som ikke har en plass i «den store Historien».

Den åpne formen innebærer at både den brede folkekulturen og de mange ulike subkulturene får en mulighet til å avtegne lokalhistorien i sitt perspektiv. Prosjektet setter begreper som ekspertise og autoritet under debatt. Hvor kommer viten fra? Nedfelles den fra fagfolkene, eller er den summen av våre felles erfaringer? Hvor sikker er den viten som etableres? Hva er historie? Hvem bestemmer hvilke historier som skal være del av den store felles Historien? Hva inngår ikke i Historien, og hvorfor?

I stedet for å ha en sentral autoritet til å regulere prosessen, styres den av løpende forhandling og konsensus. Målet er å få prosjektet til å anta en virkelig pluralistisk form, det vil si vokse i alle retninger. Man utnytter hypertextens mange muligheter for å lenke historieartiklene sammen til en i prinsippet uendelig tekstvev. Det er ingen begrensning på antall deltakere i prosjektet, og alle aldersgrupper vil være representert. Det som forventes, er at brukerne forholder seg til en enkel stilmanual.

Organisering

Rent praktisk blir det opprettet et sett med administratorer, eller superbrukere, som har som ansvar å organisere prosessen og ellers luke ut eventuelle forsøk på vandalisme. Nye brukere vil bli oppfordret til å registrere seg og med dette få tilgang til en omfattende bildedatabase som også er en del av prosjektet. En «sandkasse» vil bli opprettet for dem som ønsker eller har behov for å øve på å legge inn artikler. Denne vil også være et nyttig redskap under av-

OLJEALDEREN kommer til Stavanger.

Ekofisk I-tanken før sleping ut Byfjorden til Nordsjøen. Foto og arkiv: Olaf A. Ellingsen jr., Statsarkivet i Stavanger.

holdelse av kurs og workshops for å verve brukere.

Slik prosjektet planlegges, vil det bestå av to hovedelementer hvor den interaktive og deltakende aktiviteten blir en bærebjelke i prosjektet. Samtidig vil prosjektet presentere allerede kjent Stavanger-historie. *Stavanger byleksikon* vil i så henseende bli en kunnskapsbase og et redskap i nettportalen. Artikler og stoff som allerede er publisert, vil bli lagt ut som læste elementer (ikke redigerbare), men de vil kunne kommenteres. Vi tror at et slikt kunnskapstorg vil inspirere brukere av «Folks fortellinger» til å fylle på med mer informasjon, utfordre autoritetene, skape debatt og dermed også etablere ny kunnskap.

Deltakelse

Annonser i Stavanger Aftenblad sikrer bred og utførlig informasjon om prosjektet, både i forkant av og underveis i prosessen. Avisen vil også gjengi utvalgte historier som er tilført nettstedet. Faste innslag som bidrar til å holde innsamlingsprosjektet i folks bevissthet, vil bli iverksatt.

«Folks fortellinger» er vellykket i den grad det blir aktivt tatt i bruk av befolkningen. Oppgaven er derfor på ingen måte løst når den tekniske løsningen foreligger og man er klar til oppstart. Nå begynner arbeidet med å kommunisere prosjektet for å verve brukere og dermed bidragsytere til prosjektet. Bidragsytere vil måtte verves fra ulike aldersgrupper og det legges opp til en trinnsvis informasjons- og tiltaksplan.

Kostnader

STAVANGER BYS HISTORIE har en total-kostnadsramme på 40,2 millioner kroner, hvorav utgiftene til firebindsverket utgjør 22,7 millioner. Foruten Stavanger kommunes oppdragsbidrag på ca. 13 millioner kroner til produksjon av firebindsverket, består finansieringen så langt av tilskudd fra SpareBank 1 SR-Bank (3 millioner kroner), Skagen Fondene (2 millioner kroner til delprosjektet «Lokalhistorisk nettressurs») og Stavanger 2008 (2 millioner kroner til delprosjektene «Lokalhistorisk nettressurs»

og «Folks fortellinger»), samt av diverse bevilgninger til Stavanger byleksikon (til sammen 1,4 millioner kroner). Restfinansiering skal sikres gjennom salgsinntekter og ytterligere sponsormidler.

STAVANGER BYS HISTORIE skal være rettet mot et bredt publikum. Prosjektet skal henvende seg til alle dem som søker kunnskap om og identitet til sitt lokalsamfunn og som ønsker å forstå regionens og landets historie i et videre perspektiv.

Adresser

For å lette arbeidet med medlemskartoteket oppfordres alle som skifter adresse til å gi beskjed til foreningen. Det samme gjelder hvis noen får ny mail adresse.

Beskjed bes gitt til:

*Harald Sig. Pedersen, Grytningskroken 4, 4041 Hafsråfjord,
tel.: 51 55 61 99, pede7@online.no*

Uforlignelige Søragedå

– Av Hans Eyvind Næss

Artikkel fra Stavanger Aftenblad, 17.10.1973

I sin tid var den byens sørligste gate, og det middelalderlige gateløp er intakt.

I dag regnes den for et av de mest pittoreske kjøpesentra i Norden.

Dette bildet av Søragedå ble tatt den gang gasslyktene ennå var i bruk.

Mennesker har det farten i Søragedå gjennom mange hundre år. Stilen og ærendene har vært forskjellige.

Da Stavanger ble by med sentra for administrasjon, handel og skipsfart ved Vågsbunnen og i Østervåg, synes to ferdselsårer mellom disse to sentra tidlig å være blitt utbygd som gater, Sølvberggaten og Søreregaten.

Søreregaten kan synes som en god betegnelse. Gaten var byens sørligste gate helt til Nygaten ble bygd ut. Men gatens offisielle navn var Vævergaten helt til 1927. I 1861 bemerket byens første gatenavnskommissjon at «Man hører denne Gade stundom benævnet <Søreregaten>, et Navn der dog ikke skal være synderligt gammelt, ei heller skal have noget paaviseligt for sig, medens

Navnet Vævergaden baade er det offisielt brugelige Navn og tillige, foruden at være det i sig selv ældste, har paaviselige Minder for sig».

Ingen har påvist noe opphav til gate-navnet som annet enn en eller flere vevere, bortsett fra at C. Lous i «En Stavangersk Cicerone», som utkom 7 år etter gate-navnsommisjonens betenkning var ferdig, mente at en Joren vever i fordums tid skulle ha gitt gaten navn. Men noen slik person finnes ikke nevnt noe sted i det bevarte kildemateriale.

På vinteren 1665 trådte tre vevere, Sander, Johan og Henrik vevere, fram for retten «paa deres medbrødres vegne, (og) ... havde ladet opstevne 7 kvinder, fordi de ikke aleneste selv gjør dem indpas med væverhaandverk, men endog en del tør sig understaa imod al billighed og borgerlig ret at antage pige at lære, de mente, at disse kvinder alene maatte tillades at væve til sit eget hus» fornødenhed... I overensstemmelse hermed udtalte byfogden, at borgerkoner ikke kunde negtes at arbeide til sit eget hus, men maatte ikke antage nogen pige eller dreng at oplære i væverhaandverket».

En eller flere driftige vever-koner kan nok ha bodd slik til at vedkommende ble opphav til gatenavnet. Langt sannsynligere er det at en eller flere av de mannlige vevere ga gaten navn.

Så vidt en kan se opptrer gaten med eget navn i kildene første gang i 1777. Det var allerede da ganske tett gatebebyggelse her. Hele 19 av de 28 bygningene gaten kom til å få i dette århundret, sto der allerede da. Denne gatebebyggelse er det rimelig å tidfeste til 1600-tallet, da byen reiste seg etter en lang nedgangsperiode og gikk fram i folketall og virksomheter.

Vevere

En av de betydeligste håndverkergruppene kom da nettopp som en følge av veksten i folketallet og behovet for klær -veverne. Og det var ikke få vevere i byen fra midten av 1600-tallet og framover, Sander, Povel,

Willum, Niels, Hieronymus, Claus, Albret, Henrich, Jan, Johan, Anders, Peder, Rasmus, Laurits og Jacob, alle var de vevere. Og de er merkelig konsentrert i området i og ved Østervåg. Og før 1777 er de husene som fra da av ble skilt ut som en egen gate, alltid regnet under Østervåg.

I 1684 fikk vever Lauritz Olsen skjøte av vever Jacob Sandersen på hus og grunn og to hager i Østervåg. Jacob Sandersen var sønn av veveren Sander Jacobsen. Sander bodde og i eller ved Østervåg, og ved hans enkes død i 1686 gikk huset deres over til vever Lars Jacobsen. Veverne hadde ikke noe laug, men synes gjennom valg av boligområde, gjennom giftermål og også i den daglige omgang å ha markert seg som en egen håndverksgruppe med kjennetegn utover det rent håndverksmessige. Deres krets talte også en mann som Jacob Sandersen (1643-1707), vever og vever sønn, som gjennom flere årtier var en av bybefolkningens fremtredende tillitsmenn. Han satt i byens domstol, lagretten, han krevde opp skatt for kemneren, han var ildstedsbesikter m.m. I 1705 regnes han blant byens fornemme borgere. Sannsynligheten taler for at en eller flere av denne veverkretsen har gitt gaten navn.

Når Vævergaden endelig opptrer i kildene, bor det ingen vevere der. Slik møter vi gaten for første gang utskilt fra området Østervåg i 1777: *(se tabell neste side)*

Gaten og dens hus har hatt flere funksjoner gjennom disse to hundreårene. Da gaten ble til, da først ett og siden flere hus ble bygd langs med denne ene av forbindelseslinjene mellom byens to våger, var det primært for å tilfredsstille boligbehovet til dem som var knyttet til arbeidet ved disse to sentra. Men ettersom folketallet og dermed behovet for alle slags varer steg, kom også et stigende antall varer til å bli laget og omsatt i gaten av vareprodusentene før industriens tidsalder, håndverkerne. Men deres verksteder var lenge små. Kramboder og kontorer lå til de større kjøpmenns virksomheter. Gaten var og fortsatte å være et

Brann nummer	Eier/beboer	Etasjer	Verdi i riksdaler	Yrke
232	Tønnes Riske	2	110	skomaker/handel
233	Lars Svads	1	60	fisker
234	Poul Ladegaard	1	70	daglønner
235	Tørres Nævlan	Låve	20	
236	Johannes Svendsen	1	40	
237	Rasmus Harestad	2	100	
238	Ole Helgesen	2	100	jektefører
239	Jens Bech	1	30	skorsteinsfeier
240	Håver Torsen	1	60	daglønner
241	Peder Ellingsen	1	80	matros
242	Ole Torkildsen	1	60	matros
243	Elling Hinne	1	50	skoflikker
244	Ole Eriksen	1	150	skomaker
245	Hans Sjovatsen	1	20	
246	Gunnar Olsen	1	40	matros
247	Elling Hauglands	1	20	
248	Hans Byberg	1	50	matros
249	Jan Olsen	1	90	
250	Søren Mortensen	1	90	skredder

boligmiljø av betydelig omfang, også etter at andre virksomheter etter midten av forrige århundre gjorde sitt inntog der.

I 1801 bodde det 81 mennesker i gatens 17 bebodde bolighus, m.a.o. ca. 5 personer pr. hus.

I 1865 var tallet på mennesker i gaten hele 252. Alle dens 25 bygninger var helt eller delvis nyttet til boligformål. At tallet på personer pr. bolig ble fordoblet på to generasjon hang sammen med den veldige ekspansjon hele Stavanger var inne i og som bl.a. kom konkret til uttrykk gjennom hurtig stigende folkemengde.

Nybygg

Gaten var imidlertid i ferd med å få andre dimensjoner i 1865 enn den hadde hatt i 1801. De enetasjes trehusene på gjennomsnittlig 40 kvm var dels revet til fordel for nybygg, dels utvidet med tilbygg og flere etasjer. I dag er det bare huset til Gardums bokhandel igjen av de opprinnelige enetasjers bygningene, men også denne har fått seg påbygd en ark.

Boligforholdene ved århundredskiftet og i 1920 har heller vært kummerligere enn i 1865. Riktignok sank antallet beboere i gaten først til 190 og siden til 170 personer.

Men samtidig ble et økende antall hus helt eller delvis tatt i bruk til butikk-, verksteds-, handels- og bevertningsøyemed.

I dag er denne utvikling ført så å så til veis ende. Gaten er på tross av de tre personer som ennå er registrert med Søregeaten som bopel, nå fullstendig blitt forretningsgate.

Fra å være et sentralt boligområde for sjøfolk og arbeidere på 1700-tallet og begynnelsen av 1800-tallet, ble det fra midten av 1800-tallet av, en gate for familieforsørgerne, som enten selv drev eller var ansatt i handels- og håndverksvirksomhet. Størstedelen av denne virksomhet kom til å foregå i gaten, i husenes kjeller- og første-etasjer. I 1900 var det butikk- og verkstedlokaler i 16, i 1920 i 20 av gatens 27 hus. Denne utviklingen ble alt fra århundreskiftet akselerert, slik at hele hus ble tatt i bruk for virksomheter ledet og drevet av personer som hadde sine hjem andre steder i byen. Stavanger Aftenblad hadde redaksjon og trykkeri i Søregeaten nr. 26, og hele nr. 11 var i bruk til øl- og vin-forretning.

Her rører vi ved en velkjent side ved Søregeaten. Flere steder i gaten bodde personer som på stedet drev med bevertning. Heri kunne ligge ordinær servering av måltider. Men flere steder besto bevertningen i utskjenkning av alkoholholdig drikke. Gaten ble på vittig folkemunne omdøpt til «Subakanalen», et navn som passet godt, enten det var suppe eller brennevin som ble konsumert.

I 1865 finner vi konditor Christian Nilsen Stangeland i nr. 17, Spisevert Lars Helgesen i nr. 23, restauratør Ådne Mauritzen i nr. 27.

Ved århundreskiftet holder hotellvert Johan Jakobsen til i nr. 24, John Schimlings spiseforretning i nr. 25, Martine Torgersens spiseforretning i nr. 27, og konditor Petter Nygaard i nr. 29. Her fikk man nødtørftig, om ikke alle steder like velsmakende mat og drikke.

Søragadå i dag

Beverting i sin alminnelighet, og ikke minst salg av øl og vin, hadde lange tra-

disjoner i Østervåg-strøket: I 1722 finner vi tre naboer, som hver i sitt hus nærer seg av å holde «Ølltap».

På 1800-tallet ble drikkevarene sterkere. Brennevinshandlerne slo seg opp på almens tørst. Og den som synes å ha gjort det best i Søregeaten i så måte, var Torger Christoffersen Wetteland, en egersunder som tok borgerskap i Stavanger i 1826 og skjenket folk til sin død i 1861. Han begynte i en liten bygning i Søregeaten 37, men utvidet først brenneriet og brennerivirksomheten sterkt, for deretter å utvide sine egne boligforhold. De arbeider han igangsatte på eiendommen, førte til at verdien steg fra 500 daler i 1827 til 1779 spesiedaler 20 år senere. Dette innebar at hans bygningskompleks fikk en av de høyeste verditakseringene i Stavanger.

Utskjenkningen fortsatte andre steder i gaten etter Wettelands død. Johan Peter Steinkopf drev som brennevinshandler i nr. 24 i 1865, Carl Netland sto for utskjenkning av øl og vin i nr. 30, og også i den andre enden av gaten var det råd å slokke tørsten i annen halvdel av forrige århundre, hos brennevinshandler Mathias Torkildsen i nr. 9.

Men likesom butikkene preger hele gaten i dag, var det håndverkernes virksomhet og salg av sine produkter som i hovedsak ga gaten dens preg fra ca. 1850-60, og et stykke ut i dette århundre. Fra 1700-tallet av var det særlig skomakere, skreddere og snekkere som holdt til i gaten. Utover 1800-tallet ble det god bredde over spekteret av vareslag som ble forarbeidet og omsatt. I nr. 25 og 27 drev flere hattemakere sine verksteder, i nr. 29 holdt Figveds, senere Børresens garveri og lærhandel til, ellers finner vi fremdeles skomakerne og skredderne, men også blikkenslagere, røleggere, bakere, buntmakere, kobbersmed, urmakere, gullsmed, bøkkere, slakter, snekker, sadelmaker og glassmakere.

I dag finner vi ennå en rekke av disse virksomhetene i gaten, men nå i form av moderne butikker med assorterte utvalg av ferdigproduserte artikler. Skjønt ennå hol-

Huset med tilbygget til venstre var opprinnelig sersjant Malmin sin løe. I dette huset var det presten Lars Ofedal startet Stavanger Aftenblad.

der gaten sine håndverkstradisjoner ved lag: urmaker, skomaker, baker, slakter og gullsmed står fram som bærere av lange tradisjoner i Søregeaten. Søregeaten har gjennom generasjonene vist stor tilpasningsevne til skiftende tiders krav, uten at det i særlig grad har gått ut over dens karakter som gate med trehus i ulike utforminger. Fra ettertraktet sentralt boligmiljø i en småby, er den blitt en like mye søkt forretningsgate i

en storby. På mange måter har gaten kanskje vunnet på forandringen. Mens boliggeaten kunne være preget av mangel på vedlikehold, trange og usunne boligforhold, et gjørmert og illeluktende gateløp, er forretningsgaten blitt innbydende både hva gjelder gate og lokaler. Sammen med sine øvrige miljø-omgivelser i sentrum, hører den blant de mest pittoreske og travle kjøpesentra i Norden.

Torget/Torget tusenårsstedet i Stavanger (1)

Av Gunnar A. Skadberg

Torget sett fra Kongsgård ca. 1830.

Fra venstre: Brannummer 451, Torvet 2, byfogd Løwold og siden Christensen. På nedsiden av dette prangende huset lå brannnummer 444 som tilsvare Jacob Kiellands Nedre Strandgate 2 og 445, Torvet 4 som tilhørte kjøpmennene Iver og Torger Siqveland (far og sønn). Så følger Torggaten der «staltarane» fra Den kombinerte Indretning måtte feie to ganger i uken under oppsyn. I tillegg ble de pålagt å holde det reint på Torget og Torvebyggen av politimester Fredrik Malling Wettergren fra 1859. Til høyre for Torggaten følger kjøpmann Pihls gård der han drev gjestgiveri og kjøpmannskap. (Dette huset ble revet i 1850). Så følger det store huset til kjøpmann Bahr (br.nr. 446), siden fogd Holms, der politikammeret siden fikk plass. Dette var en eiendom som hadde tilhørt Utstein kloster.

I dette huset bodde bl.a. res. kap. i Domkirken (1818-1839) Alexander Lange da han ankom byen i 1818. Til høyre for fogd Holms hus ligger det gamle Sprøitehuset, brannnummer 411, der Rettslokale siden ble installert. Denne eiendommen var i middelalderen en del av Trinitatis grunn. Lengst til høyre brannnummer 412, Kongsgate 4, som tilhørte bergenser og skreddermester Rasmus Rasmussen og strakte seg mot Brattegaten (nå: Torgterrassen). I 1865 ble Sparekassens bygning reist på denne eiendommen som i middelalderen også var en del av domkapitlets Trinitatis grunn. I Kongsgate 4 vokste den norsk-amerikanske pionerpresten Peter Andreas Rasmussen opp. Moren, Karen Jacobsdatter, var søster til kvekerpioneren Enoch Jacobsen.

I forbindelse med at Torget i Stavanger skulle ombygges som byens «Tusenårssted», ble det i 2004-2005 foretatt arkeologiske undersøkelser av byens sentralområde framfor noe. Det har lenge undret byens innbyggere at det er gjort så få funn fra byens tidligste historie, for et sted må de jo ha bodd alle disse menneskene som bl.a. var med på å reise katedralen på høyden over Vågen en gang omkring 1100. Og hvorfor ble katedralen bygd så prangende, og akkurat her, om det ikke var fordi

Stavanger hadde sentrumsfunksjoner før denne tid? Hvorfor ble minnekorsset over Erling Skjalgsson reist nettopp ved Breivatnet, og hvorfor ble det i sein jernalder reist hele 28 bautasteiner langs landsiden fra Tungenes og Tastalandet – eller «Staven» – inn mot Vågen? Pekte ikke også det mot et kultsted, der Erlings kaupang siden skulle ligge?

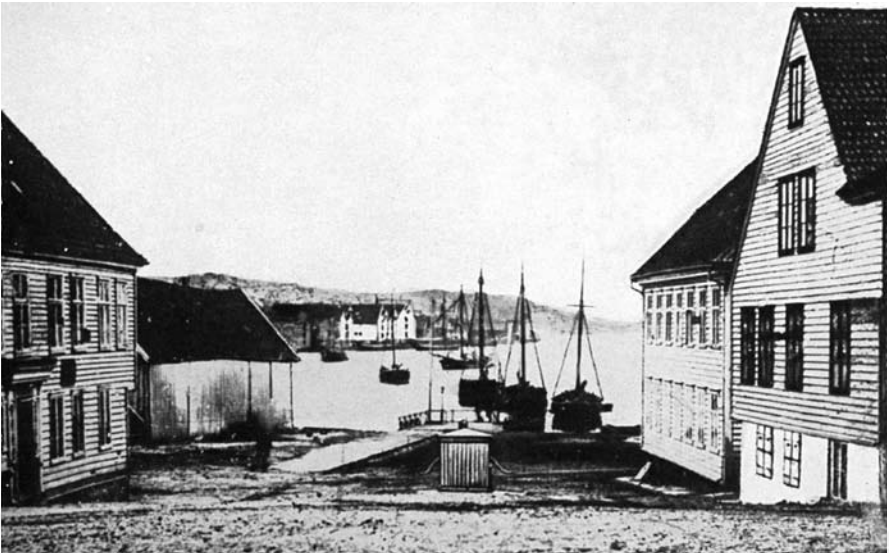
Foreløpig analyse av de sporene arkeologene fant, tyder på at det har ligget en gård i området ved Kongsgård/Domkirken

allerede i Folkevandringstiden (300-600). Dette harmonerer også med analyser av organisk materiale i stolpehull i Domkirkenes krypt som er datert til 700-900-tallet. Brannen i 1272 har trolig skadet både Domkirken og gården som lå sør for kirken. I alle fall mener arkeologene at bispegården ble lukket mot Vågen som følge av rehabiliteringen etter brannen.

Prøveboringer omkring Torget våren 2004 avdekket rike kulturspor i et omfang som overrasket arkeologene. Tidlig i undersøkelsesperioden kom det for dagen en steinveite for drenering av vann, sannsynligvis fra 1500-tallet. Sammen med funn av andre veiter synes dette å peke mot et helt system av veiter som har ledet vann ned skråningen mot Vågen. Høsten 2004 kom det for dagen en kjellertrapp og en tønne under huset med steinveiten som først ble antatt å ha vært brønn i et hus som trolig gikk med i bybrannen i 1272. Lukten fra den 70 cm dype tretønnen av en «brønn», pek-

te imidlertid mot at det heller var en latrine som var kommet for dagen – eller en vanntønne som kunne ha tilhørt et hus fra 1700-tallet, og at det, i så fall, var 250 år gammel odør som fant vei opp i dagen! Nedi latrinen hadde en guttunge mistet en klinkekule. Oppå dette huset skulle siden Torvet 5, det såkalte Mortvedt-huset, bli reist (revet i 1963). Det ble for øvrig funnet rester etter to hus under tomten der Mortvedt-huset siden ble bygd. Keramikkfunn tyder på at det eldste av disse husene ble reist på slutten av 1500-tallet.

Under brolegningen mot Romsøe-bygget ble det også funnet en kjellertrapp, og under denne en del keramikkrester i et kulturlag som stammet fra 1500-tallet. Rester etter dyrebein, tau og matrester etter storfe, geit og svin kom også for dagen, samt metallrester. Men summa summarum var vel utgravningene en skuffelse hva angår å få bekreftet noe mer enn det vi visste fra før med hensyn til byens alder. Arkeologene

Torget i begynnelsen av 1860-årene. Midt på torget sto brønnen som fikk navnet Mortepompå. Det var to pumpestenger og to «tuder». Bildet er tatt i begynnelsen av 1860-årene. Huset nederst til høyre er Mortvedt-huset. Der holdt blant annet Alexander L. Kielland til som redaktør i Stavanger Avis. Senere flyttet R. Malde, «Malden på Torjå» inn. (Bildet er hentet fra Minneboka om Stavanger fra 1925)

forklarte dette med at arealene de fikk lete i, var for små til å avdekke det som måtte være av interesse under «torggolvet».

Bispebrygge

I middelalderen hadde Stavangers biskop sin brygge i vågsbunnen. Herfra drog biskopen ut på sine sjøverts visitasreiser, og fra denne bryggen seilte hans skuter over til England med overskuddsvarer fra biskopens ladegård – for deretter å vende tilbake med varer biskopen hadde bruk for i bispedømmets kirker og i sitt hushold. Handel foregikk også via Bergen, der stavangerbiskopen hadde sin egen gård på Strandsiden.

En bispebrygge lå også i Østervåg. Noen historikere mener denne bryggen stammer fra tiden etter reformasjonen. Men det kan nok tenkes at middelalderens biskoper hadde bruk for en brygge også i østre våg når nordvesten pisket opp sjøen i Vågen – eller for å ha en andre fluktvei i tilfelle overfall av fiender.

Undersøkelsen som ble foretatt på Torget i 2004, avdekket at det gamle strandnivået på Torget lå ca. 4 meter under dagens overflate og at den gamle Bispebryggen sannsynligvis lå midt på dagens torg ca. 30 meter sørvest for Skagen-siden av huset til «Hauge på Torget». Kraftige tømmerstokker vitner trolig om kaianlegget til biskopen.

I 1685 nevnes Kongsgaardbryggen i forbindelse med at byfogden Mads Hansen Holm bygde den om i anledning et kongebesøk av Christian V dette året. I august 1733 ankom kong Christian VI og hans dronning Sophie Magdalene på besøk til Stavanger, sjøverts. I den anledning ble det, ved hjelp av trommeslag og opplesning av et dokument, informert om at borgerne måtte holde sine svin innesperret under besøket slik at ikke grisene forvillet seg inn mellom beina på de kongelige når de vandret over Torget mot Kongsgård.

Skutene måtte like opp til tiden omkring 1900 ankre opp på Vågen. Lettbåter fraktet deretter folk og varer fra byens mange trebrygger omkring Vågen til og fra skutene.

Etter reformasjonen ble Bispebryggen i Vågen kalt Gårdsbryggen fordi den da tilhørte lensherren på Kongsgård. Denne bryggen eksisterte like til nytt kaianlegg ble bygd omkring 1900. Torvebryggen ble den kalt mot slutten av sin eksistens. Kaien ved Vågen ble bygd fra 1899 til 1902, og fra Skansen og inn til Torvebryggen ble ny kai anlagt i årene 1907 til 1910. I 1910 var det sammenhengende kailinje fra Børevigen til Torget.

MIDDELALDEREIENDOMMER PÅ TORGET

Kriken

I middelalderen tilhørte Stavangers torg bygården Kriken som strakte seg fra Vågen og opp mot Kleiva og Breiavatnet. Gården er nevnt i skriftlige kilder bl.a. i 1431 da Gunnhild Torgilsdatter testamenterte Øvre Kriken til korsbrødrene ved Domkirken. 14 år seinere bodde skomaker Henning Albrechtsen på korsbrødrenes gård. På begynnelsen av 1600-tallet eide byens gamle katedralskole deler av området ved dagens torg. Gårdsnavnet Kriken hører vi siste gang om i 1690.

Badstove

I middelalderen lå det en badstue ved vågsbunnen. Fra badstuen gikk en vei opp til porten som førte inn til Olavsklosterets eiendom i Kleiva. Det var denne veien Utstein Klosters abbed Finn, ga til Stavangerbiskopen Håkon i 1318.

Slik beskriver Sverre Hodne Badstuen i sin roman «Jerntrellen»:

«Badstova var slik bygd at den ene halvdelen av huset var skjenkestove og den andre badstove. Det var kove inn fra skjenkestova, og den var soverommet til vertsfolkene.

Der holdt de til når det ikke var gjester. Det varte ikke lenge før Gjertrud [tjeneste-

Torget i siste halvdel av 1880-årene.

piken] synte stor nysgjerrighet for skjenkestova og de som drakk der. I førstningen stod hun tilbaketrukket i døren til koven og rikset med døren for å syne hun var til. Men etter hvert økte hun seg nærmere og nærmere langbordet, og mennene syntes det var som en lilje sprang ut for synet deres. De slengte lystige ord til henne og fikk snøgge svar som var som fugletriller og som ild i luften.

Når mjøden steg til hodet på mennene ropte de høymælt på henne, ville ha henne til å skjenke, men da fikk Bothild [vertshusholdersken] et bittert drag om munnen og viste grant, at hun ikke ville ha noen hjelp fra den kanten. – Du kan hente brenneved til badstova, sa hun ilter og spiss i målet og drog beltet opp til barmen. Gjertrud gjespet og strakte seg med et lite ul. Bothild likte dette lite: – Du blir visst kåt av å sitte så meget om dagene – hent veden nå, det tar latheten av kroppen din! Så måtte Gjertrud slepe på de tunge kubbene.

Når det var ildet i badstova og Simon

[vertshusholderen] skvettet vann på de glodhete steinene, da steg målet til de nakne karfolkene om kapp med eimen og frensingen fra vannet. Det var ståk og latter der inne og det var ikke alltid ordene falt høvisk. Det så ikke ut til å gjøre Gjertrud noe om de var temmelig råbarkede gjestene i badstova. Hun holdt så menn ikke for ørene av den grunn.

Simon hadde ikke noe imot at Gjertrud viste villighet når det gjaldt skjenkingen. – Ungt blod, sa han til Bothild, du skal ikke sette deg imot dette! Penningen sitter løst i pungen når en slik jente skjenker, det har jeg god greie på!»

TRINITATIS GRUNN het eiendommen der østre del av tomten til Sparebank 1, Stavanger Sparekasse og Domkirkeklassen nå befinner seg. I middelalderen tilhørte den domkapitlet i Stavanger. Byens rettslokale og sprøytehus fikk siden plass på denne tomten med adresse Kongsgate 2. (Nå: Sparebank 1, Stavanger Sparekasse).

En torgdag i 1870–80-årene

Kocksgård/Kocksgrunnen

I bunnen av Vågen lå det på 1500-tallet en gård som kaltes Kocksgård eller Kocksgrunnen. Denne eiendommen var opprinnelig 34 alen bred (21,5m). Eiendommen hadde tilhørt Utstein Kloster på 1200-tallet. Klosterets abbed, Erengisl, hadde i sin tid kjøpt gården for klosterets midler av Gudrun Kock, og så ble hennes etternavn hengende ved gården.

I 1530 kjøpte den danske lagmannen Nils Klausen Kocksgård av klosteret. Han overførte denne eiendommen til sønnen Christoffer Nilsson Grøn, men Grøn måtte knive om eiendommen med neste mann i lagmannsembete, Peder Hanssøn, som mente at Kockegrunnen tilhørte lagmannsembete. En part av eiendommen ble i alle fall solgt i 1595 av Grøn til baker Jesper Hermansøn, og bakeren satte seg opp en krambod på Torget, men lagmannen mente fortsatt at hele eiendommen egentlig tilhørte hans

embete. Bare hoveddelen fulgte likevel lagmannsmbetet resten av dette hundreåret.

Striden om denne eiendommen fortsatte etter bybrannen i 1633, der halvdelen av husene i byen ble flammens rov. Kannik Claus Lauritzsøn Scavenius mente at han hadde førsterett til å beholde og bygge Kocksgrunnen, men Knud Nilsson skredder mente den tilhørte ham da han hadde et kjøpebrev på eiendommen. Denne rettsvisten endte med at kanniken fikk tomten mot at skredderen mottok en erstatning på 50 daler.

I 1592 eide Avaldsnes-presten Christoffer Sigurdsøn en tomt ved Torvebyggen som han dette året lot prestedatteren Anne Jensdatter få bruksretten til.

Ristgården

Ca. 1600 fikk byskriver Jørgen Perssøn Ribber bygge seg hus på kongelig grunn (gamelt bispegods) kalt «Ristgrunnen» fordi

den lå vest for den vestre kirkegårdsristen som forhindret husdyr å ta seg inn i Urtegården, kirkegården omkring Domkirken. Lensherre Jørgen Erikssøn Kaas overtok denne eiendommen som lå like vest for Domkirken. I 1630 fikk lensherrefullmektig, seinere borgermester, tollor og skipsreder Søren Pedersen Godtzen fra Sønderjylland (gift med Elisabeth Trane) kjøpe «Ristgården» av lensherren.

Torget på 1600-tallet

På 1600-tallet eide Gert Brouer en part av Kocksgård mens naboen, Nils Smed, betalte 8 skilling i grunnleie av bryggen på denne gården, og kemneren Bernt Berntsen (Sysenvindius) fikk 2½ mark i leie av sin brygge på denne eiendommen.

Handelsmann Brouer solgte sin part av eiendommen til Stavangers domprost Gabriel Lauritzen Lind – med hus og hage. I 1639 ble det kjøpt inn jord som ble fylt på denne eiendommen for å utbedre og øke torgplassen. Linds enke, Anna Lauritzdatter solgte den i 1641 til Torgets utvidelse. (Anna var datter av Stavangers biskop Lauritz Claussen Scavenius, biskop 1506-1626). Siden ble statuen av Alexander L. Kielland plassert på den gamle Kocksgrunnen.

På 1600-tallet ble området ved vågsbunnen brukt som rettersted. På kongens ordre hadde lensherren plassert en galge med vippe ved Torget. Torturredskapet «trehesten» stod også på Torget. Det var særlig oppsatsige soldater og soldater som hadde desertert eller som ikke møtte fram til avtalt tid, som ble straffet på trehesten. Ungdommene ble bundet fast til trehesten liggende på ryggen. Blylodder ble festet til beina og truet med å slite av sener, muskler – og knær av ledd. To halsjern var også plassert på Torget. Der måtte folk stå til spott og spe om de hadde forsyndet seg mot kirkens eller samfunnets mange lover og regler. På Torget stod også en kagg eller påle der forbrytere ble bundet fast med armene slik at ryggen var blottet mot mester-mann som kunne komme til med sin tamp og «kagstryke» fornuft inn i stakkaren. Denne avstraffelsesmetoden var vanlig mot tyver og «løsaktige» kvinner. (De løsaktige mennene var det ikke så nøye med!) Kagstrykning ble forbudt i Norge i 1842. I sin stavangerske cicerone fra 1868 forteller Carl Lous at det tok 57 år fra lensherren ga sin ordre om at strafferedsaker skulle settes opp på byens torg – og til ordren ble etterkommet i 1650.

Ca. 1880

I 1662 ble en kvinne henrettet med sverd på torget etter å ha sittet i fengselet i Rådstuen i 15 uker, noe som kostet 15 riksdaler ifølge byfogdens regnskapsbok. Kvinnen var så svak at hun måtte bæres i et trau til og fra rettslokale som lå i samme bygning som fengselet (Mariakirken). Den eneste humanitet hun møtte på sin vei mot døden, var en potte med vin hun fikk supe i seg før sverdet falt.

Den eneste plassen i Stavanger hvor det var sammenhengende bebyggelse til langt inn på 1600-tallet, var på Skagen. Torget var bare en liten åpen plass nede ved sjøen. Bryggen som stavangerbispens hadde hatt ved Vågen fra bispedømmets opprettelse, ble, som nevnt, kalt Gårdsbryggen etter reformasjonen. Fra bryggen gikk det en smal vei opp til bispegården på Kongsgård. Carl Lous skriver at denne veien gikk fra «den smale Brygge over Torvet gjennom Byfogd-smuget» [der byfogdene Guldberg, Løwold og Christensen bodde i tur og orden på hver sin side av veiåpningen].

Carl Lous skriver også: «I Fortiden tilhørte Torvet, ligesom en stor Del af Stavanger, Domkapitlet; saaledes nævnes i 1635 en Kapitels Grund paa Tørrfuet (sic.), som hører Harnidz Præbende til.»

Omkring 1660 strakte bosettingen i Stavanger seg over det meste av neset nord for Skolebekken (Klubbgata) og fra Breivatnet og nordover til vestsiden av Vågen. Innenfor dette området lå det ca. 300 hus som ga tak over hodet til 1500 mennesker – ti ganger mer enn i 1520. Jordbruksarealene innenfor området Østervåg/Vågen var blitt sterkt redusert mot slutten av 1600-tallet.

Rettstvister og avstraffelser med tilknytning til torget

Den 17. september 1636 ble kjøpmann Christen Trane stevnet for rådstueretten fordi han hadde kalt Karl Villemssen for «tyv og skjelm» idet Villemssen passerte Tranes inngangsdør på Torget. Trane nektet for beskyldningen, men han innrømmet derimot

å ha slått Villumsen. Vi får ikke høre noe om hva uenigheten skyldtes.

Den 17. mai 1639 ble en ny tvistesak tatt opp i Rådstueretten. Denne gang gjaldt det Jon kipper (tønne-maker) som hadde rigget seg til i bislaget foran Christen Tranes hus. På gaten utenfor huset stod Helmich Erichsen skredder og inviterte Mads Gregersen på en kanne øl. «Hvis vi går opp til Jon Kipper, får vi en høne til ølet», sa Helmich. «Ja, og en tallerken grøt!» tilføyde Jon Kipper idet han tente på alle pluggene og fór på Helmich som hadde klart å tirre ham opp med sin uønskede og tvetydige invitasjon.

I retten bedyret Helmich at bemerkningen om høna var ment som en spøk, men han ble ikke trodd fordi han var en gjenganger på Rådstuen som i årevis hadde plaget folk i byen. I tillegg hadde han hatt et «utilbørlig» forhold til Anne Svendsdatter. Dermed ble Helmich forvist fra Stavanger.

I 1681 hadde lege Caspar Wesling bosatt seg på Torget. Året etter ansatte magistraten ham som enepraktiserende stadskirurg i Stavanger. Caspar var sønn av lagmann Hans Wesling og hustru Gjertrud Rehnes i Trondheim. Caspar Wesling hadde vært tre år i lære i kirurgi da han ankom Stavanger, der han fikk også tillatelse til å drive en liten handel i sitt hus på Torget. Men hans hovedbeskjeftigelse ble å barbere folk. Selv om han hadde fått monopol på sine aktiviteter som lege og frisør, fikk han snart konkurranse innen begge geskjeftene. Dermed havnet han på Rådstuen, rett som det var, for å forsvare sine rettigheter. I 1705 kan vi lese at Wesling var avgått ved døden, og at hans enke «den dydsirede madam Gjertrud» (Jørgensdatter Wessel) fortsatt bodde i Weslingparets hus på Torget, der hun under byens segl, hadde rett til å opptre som byens jordmor.

I 1712 ble Marte Olsdatter arrestert og plassert i Rådhuskjelleren i den gamle Mariakirken. Hun ble av rettens mannfolk dømt til døden for å ha født et barn i dølgsmål. Dommen ble anket, slik loven påla i

Torget ca. 1900.

slike alvorlige saker, og først etter at Marte hadde ventet i fem år i Rådstuens mørke fangehull, stadfestet Høyesterett dommen. Marte ble deretter henrettet, sannsynligvis på Torget. Det er vanskelig å snakke om noe torg på denne tiden, men kanskje heller den åpne plassen ved Vågen. I bytingsprotokollen for 19. juli 1717 står det at Marte var så fattig at hun ikke kunne bekoste sin egen henrettelse fordi hun «ey eyer det alleringeste, uden knap klæderne, at gaa til retterstædet».

6. august 1714 var Peder Børilsen og Mons Arntsen på vei mot Torvebryggen i en robåt. De skulle hente takstein for Mons hos Peder Isaksen som bodde på Torget. Om bord i robåten var også Erik Trulsen, «en gammel tunghørt mann på 70 år».

På vei inn Vågen ble Mons anropt av Peder Halvorsen som fra sin jakt skjelte Mons ut for å være en tosk av en jøde. Mons svarte med først å peke på Halvorsen og deretter mot sin bakdel, en gest som synes å ha blitt forstått så lenge menn har bodd i Stavanger. Hvis Halvorsen ville ham noe, kunne han møte opp på Torget, ropte Mons.

Fra bryggen innerst i Vågen gikk de tre roerne opp til Isaksens hus, men der fortalte fru Anne Margrete Isaksen at mannen ikke var hjemme. Utenfor kunne de da høre at Halvorsen hadde fulgt etter dem, for han ropte at den fordømte jøden Mons skulle komme ut. Da Mons kom ut av huset, oppdaget han at Halvorsen hadde trukket sin kårde. Mons var også utstyrt med samme våpen, og straks fór de to kamphanene mot hverandre. Isaksens tjenestejente ble livredd og rykket sitt vesle barn til seg før hun sprang i sikkerhet opp i andre etasje av huset.

Mens de to fekte prøvde å stikke hverandre, fikk murmester Peder Børilsen tak i en vedkubbe, og med den slo han kårdene fra hverandre. Det lyktes å fravriste kamphanene kårdene, men de to uvennene spurtet deretter til kjøpmann Jon Prals (identisk med Johan Prah) hus der de røk på hverandre med bare never, og der de holdt på å rive håret av hverandre mens de slo hverandre med sine frie hender. Murmesteren slo da til Halvorsen over ryggen med sin vedskie slik at han falt bakover.

Derpå ble de to slåsskjempene ført opp til enkefru Lene Høyers hus (enke etter overrådmann Cort Høyer) på Torget. Noen kvinner tok seg av fekterne. Mons hadde fått et kutt i leppen, men ellers var de begge kommet greit fra bataljen. Byfogd Jørgen J. Walendal som bodde på Torget i nabohuset til Pral, var gjort oppmerksom på slåsskampen utenfor sitt hus, og han møtte nå opp i huset hos fru Høyer for å ta opp forhør av Peder og Mons.

Under rettssaken på Rådstuen 27. august fortalte tjenestepike Anna Andersdatter, som arbeidet for foreldrene til Mons, at Halvorsen allerede en gang i juli hadde kalt Mons for en jødehund og utfordret ham til duell med kårder.

Dommen lød på at slåsskjempene skulle bøte 18 lodd sølv hver (tilsvarer 6 spesidaler) som kunne betales i tre rater. I tillegg ble Halvorsen dømt til å betale 2 riksdaler til de fattige – ikke fordi han hadde kalt en mann for jødehund – for det ble ikke ansett for å støte noens «ære eller lempe», men fordi ordbruken ble ansett for å være utilbørlig. Dermed får vi altså vite at «jødehund» ble nyttet som skjellsord i Stavanger tidlig på 1700-tallet, over hundre år før jødene fikk oppholdstillatelse i landet, og vi skjønner hvilket grums av fordommer som rørte seg i folkedypet lenge før den forsmadelige jødeparagrafen snek seg inn i grunnloven.

Eiendommer på Torget på 1700- og 1800-tallet

I 1770 skrev klokker Hans Smidt i Domkirken: «Torvet ligger midt for havnen og har store og smukke kjøbmændshuse og kramboder om sig.»

I 1591 kom Barbara Trondsatter til Stavanger sammen med sin ektemann lagmannen Morten Nilsson. (Hun ble siden sannsynligvis den tredje kona til biskop Jørgen Eriksøn). I 1635 solgte Barbara en tomt på Torget (vest for Torvet 13) til bergensborger, handelsmann og skipper Jørgen Jonsen Pfeiff (død 1639). Fra gammelt

ble denne eiendommen kalt Albert Skotts grunn. Denne eiendommen som strakte seg ned til sjøen, ble siden kjøpt av gullsmed og rådmann Jochum Jochumsen Kirsebom. Huset ble siden revet for å skape mer rom for Torget.

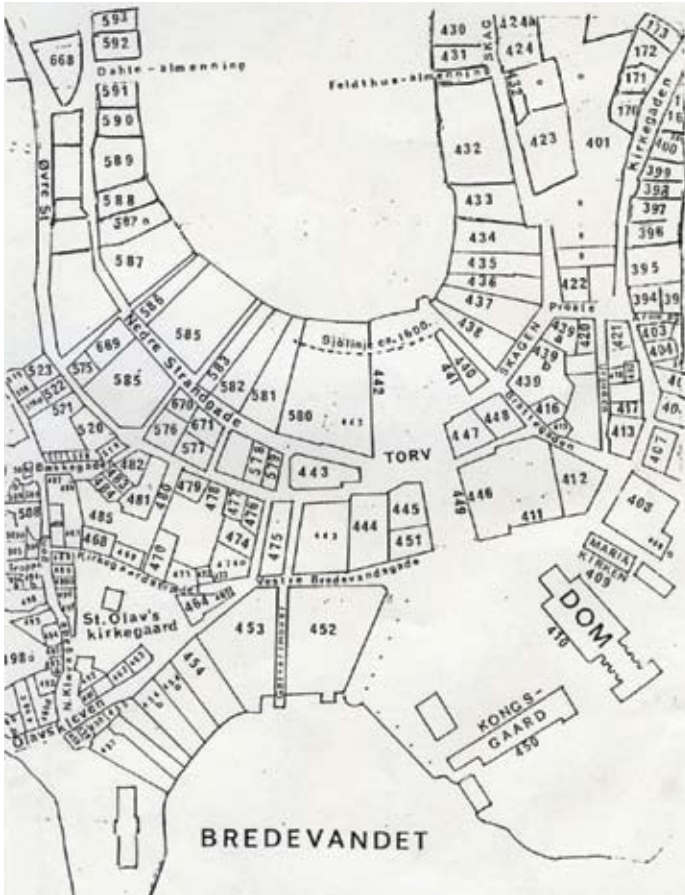
(Vi ser her at innvandrede kjøpmenn fra Tyskland og Skottland har begynt å kjøpe opp sentrale eiendommer i Stavanger tidlig på 1600-tallet. Både Jørgen Pfeiff og Albert Skotts hadde sine røtter i Skottland, mens familien Kirsebom trolig kom fra Nord-Tyskland.)

Torvet 13, brannnummer 441

Kjøpmann Christen Trane eide en større eiendom, i området der hvor Torget 7, «Hauge på Torvet», befinner seg i dag. I 1691 ble denne eiendommen overtatt av kjøpmann Johan Prahl og bebygd av ham (Torvet 13).

Denne eiendommen ble siden overtatt av familiene Evertsen og Kielland. Jacob Jansen Kielland kjøpte i 1750 en eiendom som strakte seg helt fra vågsbunnen til Skolebekken. Hans sønn, Gabriel Schanche Kielland, flyttet omkring 1780 inn i det huset som siden fikk adresse Torvet 13, men allerede i 1784 kjøpte han et annet bolighus på andre siden av Torget av Lauritz Smiths arvinger. Sogneprest Reierus Gjellebøl fikk i mellomtiden leie Torvet 13 av Kielland. Siden solgte Kielland denne eiendommen, men i 1814 kjøpte han den tilbake. Skipper og slektning av Kielland, Hans Arentz, leide også husvære i dette huset. I 1835-1842 leide sorenskriver Preus dette huset av Kielland, og etter ham ble det lenge kalt «Preusahuset». Huset var i to etasjer og hvitmalt med langveggen mot Torget og lå parallelt med nåværende «Hauge på Torvet»s (Torvet 7) bygning. Foran venstre gavil til Torvet 13 lå en hage med steingjerde foran. I hjørnet opp mot Torget stod et gammelt furutre på skrå over gjerdet. Det var utenfor dette huset, nede ved sjøen, at den opprinnelige torgplassen var plassert.

Ved siden av Kiellands hus lå det noe mindre Torget 7, som altså fortsatt eksiste-

Torget i 1865. På dette kartet er de gamle brannnumrene inntegnet.

rer som «Hauge på Torvet», men nybygd i 1852. I sine romaner slår Kielland disse to eiendommene sammen til «Worsegården» med fasade mot sjøen, der skipper Worse holder til sammen med madam Torvestad, mens «Pitter Nilken» er beskjeftiget med sin butikk i bakbygningen mot «Worsesmauet». Et femetasjes sjøhus hører også til «Worsegården». En av impulsleverandørene til Kiellands romanfigur madam Torvestad var herrnhuterenskefruen madam Testman som var søster til ovennevnte sorenskriver Preus. Det er artig å se hvordan forfatter Kielland nyttet sine lokalhistoriske kunnskaper når han skapte sine fiktive figurer.

Torget 13 ble kjøpt til nedrivning av kommunen i 1851 og solgt videre til kjøpmann Andreas Cederbergh som flyttet det til en tomt han hadde kjøpt i Verksgate 31-33, der han leide ut lokaler til Det norske Misjons-selskap som hadde sin misjonsskole der fram til nybygget stod ferdig på Egenesløk-kene i 1864.

Brannnummer 442

Denne eiendommen ble eid av lagmann Mads Olsen Svale (trolig overtatt etter lagmann Christoffer Nilsson Grøn – altså en del av den gamle Kocksgrunnen). Siden ble den overtatt av Anders Poulsson Rosenow

Stavanger torg ca. 1910. Mortvedt huset til høyre.

som omkom i 1630. Deretter ble eiendommen overtatt av familien til gullsmed, reder og rådmann Jon Jørgensen Pfeiff. Den ble bebygd av bergenserkjøpmann Johan Prahl etter bybrannen i 1684. Kjøpmann og fattigforstander Knud Knudsen Westlye eide den i første halvdel av 1700-tallet.

Kammerråd Peder Valentinsen (1691-1761) kjøpte siden denne verdifulle eiendommen ved Torget. Etter hans død ble huset kalt «Fruehuset» etter hans andre kone, enkefru Anna Wilhelmina Bredal Valentinsen. Huset var taksert til 1000 riksdaler og inneholdt tre stuer i første etasje, samt kammer, kjøkken og avdelt krambod mot Torget. I andre etasje var det seks større eller mindre kamre. I tillegg hørte sjøboder og pakkboder til denne eiendommen på vestsiden av Torget som Valentinsen hadde kjøpt i 1749. Valentinsen var lensmannssønn fra Sjernerøy, og han gjorde det stort innen humbereksporten og bankvirksomhet. Han kjøpte bl.a. Halsnøy klostergods i Rogaland og gårdene Stangeland (Kopervik), Gard (Talgje), Meling (Åmøy), Husebø (Hundvåg) og Ladegård med Hillevåg og Våland. Konas aktiva da hun døde som enke, var 115 000 riksdaler.

I 1783 kjøpte den norsk-hollandske kapteinen Iver Giøde Westlye (1741-1808), sønnesønn av ovennevnte Knud Knudsen Westlye, denne eiendommen. Han solgte den videre til sin gode venn Thomas Hammond Angel og han solgte den videre igjen til apoteker Christian Magnus Zetlitz i Kirkegate 19-21. Zetlitz rev ned et av husene og solgte deretter resten av denne eiendommen til Gabriel Schanche Kielland som var fetter til Zetlitz' kone, Frøchen Kielland. Gabriel Schanche Kielland innlemmet denne eiendommen i en av sine andre Torg-eiendommer, brannnummer 443. I 1863-tallet ble hele denne eiendommen kjøpt av kommunen. Husene ble revet og tomten lagt ut til torg.

Torvet 5, brannnummer 447, «Mortvedt-huset»

Like vest for dagens Torgterasse og noen meter øst for «Hauge på Torget» stod på 1700-tallet huset til Anna Sophie Heusner, enke etter oberst Christian Friderich Heusner. I 1784 solgte fru Heusner sitt hus til fyrforvalter Henrich Petersen von Fyren. Siden overtok konsumsjonsbetjent Aamund Gundersen denne eiendommen

før den i 1813 gikk fra hans enke til familien Mortvedt som i 1850-årene moderniserte huset. I dette huset ble Stavanger Kreditbank startet i 1865. Siden (1889) holdt redaksjonen i «Stavanger Avis» til i dette huset – og Indremisjonshotellet.

Torvet 6, brannnummer 443 (gammelt brannnummer 357)

I 1601 fikk kjøpmann og rådmann i Stavanger Willum Jonsen og hans hustru Ragnhild Østensdatter (datter av rådmann Østen Jonsson) kjøpe fem eiendommer av domkapitlet. Den ene av disse ble siden til Torvet 6, det såkalte Haabeths hus. Eiendommen lå på begynnelsen av 1600-tallet mellom eiendommene til Paul Skriver og Egbert Jespersen og omfattet også en større hage.

Det var denne eiendommen Gabriel Schanche Kielland i 1784 kjøpte av Lauritz Smiths arvinger. (Kielland var gift med søsterdatter av Lauritz Smith). Denne eiendommen ble i 1628 kjøpt av fogd og lensherrefullmektig og borgermester i Stavanger Søfren Pederesen Godtzen. Godtzens datter Elisabeth ble gift med kjøpmann Morten Seehusen, og det var dette ekteparet som overtok denne eiendommen i 1664. Som enkefru drev Elisabeth Seehusen i mange år sin store forretning innen handel og skipsrederi fra denne eiendommen. (Et annet hus som tilhørte Morten Seehusen ble siden overtatt av Anne Godtzen, enke etter lensherre Axel Rosenkrantz.)

Lauritz Smith, sønn av Andrew Lawrenseson Smith som skar ut prekestolen og epitafiene i Domkirken, arbeidet som fullmektig for fru Seehusen og ble gift med hennes arving og datterdatter Johanna Margaretha Leigh. Etter enkefru Seehusens død i 1716, fikk Smith overta halvdel av arbeidsgiverens sentrale eiendom på Torget. To år seinere fikk han kjøpe den andre halvdel av sin svoger Severin Seehusen (de Svanenhielm etter godset Svanøy i Sunnfjord som han hadde kjøpt av kongen). Ekteparet Smiths yngste sønn,

Lauritz jr., overtok eiendommen etter dem igjen. Han var kjent som byens stadskaptein. Gabriel Schanche Kielland var, som nevnt, gift med hans søsterdatter, og dette var nok en viktig årsak til at Kielland fikk kjøpe eiendommen i 1784. Hovedbygningen inneholdt 16 værelser, dessuten tilhørte tre tømrede krambuer eiendommen, en del panelte kamre og et sjøhus i to etasjer med grunnmur i kjelleren. Til huset (Torvet 6) hørte også et lysthus, avdelt med hekker og buksbompyramider i fire kvarterer, både disse og gatesidene for øvrig var innhegnet med planke- stein- eller murgjerder. Dette var byens mest prominente eiendom, skriver byhistoriker Johannes Elgvin i «En by i kamp». Kielland gjennomførte en omfattende rehabilitering av sin nye eiendom før han flyttet inn der.

I 1821, da «Gamle-konsulen» døde, overtok hans sønner Jacob og Jonas Torvet 6. Huset var barndomshjem til Jens Zetlitz Kielland, forfatterens far. Etter «Unge-konsulen», Jacob Kiellands død i 1863, ble eiendommen overtatt av hans svigersønn Jacob Kastrup Sømme for 6000 spesidaler. Han reparerte og ombygde det gamle hovedhuset. Sjøhuset ble i 1875 ekspropriert av jernbanen som ville føre jernbanesporet like fram til Vågen.

Ved folketellingen i 1865 bodde følgende personer i Torvet 6:

- 1) Jacob Jørgen Kastrup Sømme, handlende, 49 år.
- 2) Johanna Margaretha Bull Kielland, husmoder, 43 år.
- 3) Johanna Cathrina Kastrup Sømme, 20 år.
- 4) Andreas Sømme, 16 år.
- 5) Jonas Christian Sømme, 13 år.
- 6) Anna Sømme, 10 år.
- 7) Maren Elisabeth Bull Sømme, 9 år.
- 8) Jacob Kielland Sømme, 4 år.
- 9) Erling Sømme, 2 år.
- 10) Kirsten Sehuus Zetlitz, tante, 67 år.
- 11) Haaver Sømme, mandens broder, 28 år.
- 12) Marie Margrethe Drivdahl, husjomfru, 33 år fra Flekkefjord.

- 13) Severine Ellingsdatter, tjenestetyende, 23 år, fra Stavanger.
- 14) Malene Nordaas, tjenestetyende, 21 år, fra Stavanger.
- 15) Karen Thorsdatter, tjenestetyende, 21 år, fra Strand.
- 16) Anne Oliversdatter, tjenestetyende, 17 år, fra Stavanger.
- 17) Erik Olsen tjenestetyende, 32 år, fra Hå.

I 1875 bodde følgende personer i Torvet 6 (br. nr. 443):

- 1) Jacob Sømme, grosserer, født 1817.
- 2) Johanne Margrethe Kielland Bull Sømme, født 1823.
- 3) Andreas Sømme, sønn, agent, født 1849. (Alexander L. Kiellands fetter og bestekamerat).
- 4) Jonas Christian Sømme, student, født 1853.
- 5) Jacob Kielland Sømme, født 1862.
- 6) Erling Sømme, født 1864.

- 7) Johannes Kielland Sømme, født 1869.
- 8) Maren Elisabeth Bull Sømme, født 1869.
- 9) Kirsten Seehus Zetlitz, konens moster, født 1799.
- 10) Torger Osmundsen Austerheim, tjener, født 1851 i Sauda.
- 11) Anne Halvorsen, tjenestepike, født i Stavanger i 1842.
- 12) Fredrikke Tobine Larsen, tjenestepike, født i Stavanger 1843.
- 13) Christine Reinertsen, husjomfru, født på Lista i 1842.
- 14) Cecilie Johanne Olsen, tjenestepike, født i Jelsa i 1857.

I april 1890 ble huset på Torvet 6 (br. nr. 443) med tomt og grunn solgt til brødrene og husmannsguttene fra Høyland Arne, Svend og Martin Haabeth etter Jacob Kastrup Sømmes konkurs året før. Prisen på eiendommen var da 26 000 kroner. Samtidig overtok kommunen den store hagen

Torget like etter århundreskiftet. I venstre bilekant ser vi at «Stavanger Cafe og Actiebryggeri» med skjenkerett på vin og øl har erstattet byfogd Christensens og Torger Siquelands hus. Stentøimagasinet har fått plass i det tidligere Haabeth's hus ved inngangen til Øvre Strandgate. Torghandelen synes meget livlig. Foto: Olaf Ellingsens Samlinger

med paviljongbygningen for å legge denne delen av eiendommen til utvidelse av Torget. Kommunen betalte 6000 kroner for denne delen av eiendommen etter Kieland/Somme familien. I 1922 startet Bondungsdomslaget «Kaffistova» i dette huset – et møtested for travle husmødre og kaffe-tørste mannfolk fra by og land. Ruuds Musikhandel holdt til i kjelleren av huset fram til 1960. Huset ble revet på begynnelsen av 1960-tallet i forbindelse med reisingen av Ankerbygget.

Den ovennevnte paviljongen finner vi igjen i Kiellands «St. Hans Fæst», der tre mannfolk møttes en stille sommerkveld og planla sankthansfesten. «De tre herrer var Garman & Worses Gjæster. Fra Pavillonen kunde de se ud over fjorden og bryggene; men i Strandgaden nedenunder gikk folk som kunde høre deres latter og lyden af glas. De havde været paa Klubben og spist Madame Blomgreens navnkundige smørogbrød med røgelax; de havde opgi- vet at slaa kegler for varmen; og saa var de havnede i Pavillonen; kirkeklokken begynde at slaa – længe og klangfuldt i den stille luft; – men yderst ude i Strandgaden hvor landeveien nordenfra gikk over i brolagt gade, begynde der lyden af en kariol, som kom kjørende fort indover –»

«Pihla-huset» brannnummer 446

Hagen til Jørgen Erichssøns bispebolig fra 1570-tallet på Domkirkeplassen strakte seg like ned til br.nr. 446, der byfogd Jens Andreas Guldberg (byfogd 1776-1792) hadde bygd seg hus som ble overtatt av hans etterfølger i embete Oluf Andreas Løwold (byfogd 1792-1827). Løwold var fra Arendal (1747-1836) og gift med en av de første herrnhuterne jeg har registrert i Stavanger, Anna Sophia Albertine Caspersdatter Kruse (1747-1817). Løwold overdrog i 1828 dette huset til kjøpmann Thomas Bugge Pihl (1793-1863) som var gift med byfogdens datter Fredericke Wiwicke Margrethe Løwold (1789-1837). Pihl drev hotell i huset ved siden av forretningsvirksomheten.

RESSURSRIKE STAVANGER- GUTTER FRA «PIHLA-HUSET» PÅ TORGET

Oluf Andreas Løwold Pihl

Ekteparet Pihls sønn Oluf Andreas Løwold Pihl ble født i byfogdens hus på Torget 5. desember 1822. Som 13-åring ble han sendt til England for å få opplæring innen industrieknologi. Fra 1839 til 1841 studerte han til ingeniør ved Chalmerska Slöjdskolan i Göteborg. Deretter arbeidet han en tid som tegner og konstruktør i England – bl.a. hos damplokomotivets oppfinner Robert Stephenson, der han lærte om bygging av gassverk i tillegg til at han ervervet seg kunnskaper om jernbanebygging og gasslokomotiver.

I 1850 ble Oluf Andreas Løwold Pihl gift med Josefine Amalie Tranchell – en bokholderdatter fra Göteborg. Samme år ble Pihl ansatt som ingeniør og driftsbestyrer for Norges første gassverk som var blitt anlagt i Christiania i 1848. Pihl forbedret verket så det ble regningssvarende, og da verket ble overtatt av hovedstadens kommune i 1878, fortsatte Pihl som leder av dette gassverket. I årene 1856 til 1858 tok han initiativ for å få reist gassverk i Bergen og Christianssand, og i 1866-68 var han drivkraften bak reisingen av Stavanger Gassverk i Bjergsted, som straks ble overtatt av det private selskapet Stavanger Gasskompagni, før kommunen overtok det i 1899.

Pihl engasjerte seg sterkt også for å få bygd vannverk som leverte reint vann til landets voksende befolkning. Han var også med på å starte Christiania Seildugsfabrik og Nitroglycerinkompagniet, han var styremedlem i Aker Mek. Verksted og medlem av tilsynskomiteen for «Hovedbanen» fra hovedstaden til Eidsvoll i 1854. Pihl var meget interessert i astronomi. Han skrev flere artikler om temaet og bygde til og med sitt eget observatorium. Han nøt stor anerk-

kjennelse i sin samtid innen ulike fagområder, og i 1866 ble han utnevnt til ridder av St. Olavs Orden. Oluf Pihl døde i 1895.

Carl Abraham Pihl

Carl Abraham Pihl ble født i «Pihla-huset» 16. januar 1825. Etter påtrykk fra faren drog han til sjøs i tenårene, men fant raskt ut at dette ikke var framtiden for ham. I stedet slo han følge med storebror Oluf til Charmelska Slöjdskolan i Göteborg der han var elev fra 1841 til 1844. Deretter fulgte han i brorens fotspor til England, der han arbeidet som jernbaneingeniør. I to år arbeidet han på et konstruksjonskontor for Robert Stephenson før han ble ansatt som konstruktør og arbeidsleder ved et jernbaneanlegg i Suffolk. Han fikk også tilbud om å reise til India for å arbeide med et jernbaneanlegg der, men valgte heller å returnere til Norge i 1850. Etter ett år som ansatt i Indredepartementet, fikk han jobb som seksjonsingeniør på Hovedbanen i 1854. Men først giftet han seg i 1853 med Cathrine («Kitty») Ridley fra Bury St. Edmunds i England. I 1854 reiste de nygifte tilbake til England, der Carl Abraham arbeidet et års tid med jernbane- og havneutbygging.

I 1855 fungerte C.A. Pihl som ingeniør ved kaiutbygging i Skien, før han i 1856 ble ansatt som den første amtsingeniøren i Akershus Amt. Han engasjerte seg sterkt i jernbaneutbyggingen og ble ansatt som sjef for det nyopprettede Statens Jernbaneanlegg Hovedkontor. I 1865 ble han utnevnt til Jernbanedirektør i Norge. For å spare penger og sette fart i jernbaneutbyggingen i landet, gikk han inn for å anlegge smalsporede baner med en sporvidde på 1067 mm mot normalbredde på 1435 mm. Pihls innflytelse var sterk, og fram mot 1900 ble de fleste norske jernbanestrekningene bygd smalsporete. Men den politiske venstresiden var sterkt imot dette, og etter hvert som den overtok den politiske styringen, ble jernbanenettet bygd ut med normalspor, først med Bergensbanen i 1898.

C.A. Pihl fikk etter hvert innflytelse også

over jernbaneutbygging i utlandet, bl.a. i New Zealand, Russland, Canada, Japan og India, der det også ble anlagt smalsporet jernbanenett. Han har også fått æren for at Stavanger Jernbanestasjon ikke ble plassert i Kiellandhagen, men sør for Tivolifjellet da «Jæderbanen» nådde Stavanger på slutten av 1870-tallet.

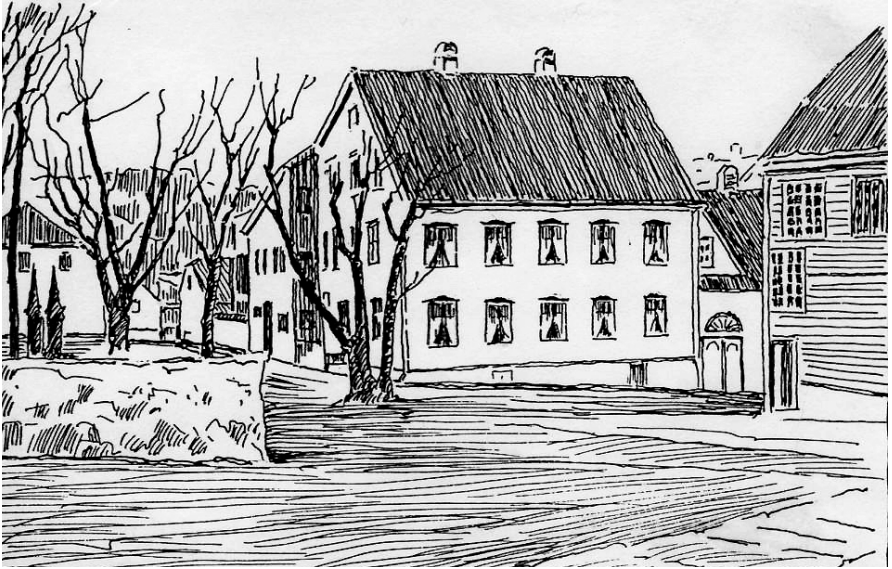
Carl Abraham Pihl var interessert i alle tekniske nyvinninger. Blant annet var han en meget dyktig fotograf som etterlot seg en omfattende bildesamling. I 1877 ble Carl Abraham Pihl utnevnt til kommandør av 1. klasse av St. Olavs Orden. Han mottok også de svenske Nordstjärneordenen og Va-saordenen og den danske Dannebrogssordenen. Carl Abraham Pihl døde i 1897.

Pihl-guttenes far, Thomas Bugge Pihl, solgte sitt hus videre til bakermester Christian Krogh i 1843. I 1847 overtok så firmaet «A.L. Thesen & co» denne eiendommen som sluttelig ble solgt til Stavanger kommune for 4800 spesidaler i 1851. Året etter ble huset revet for å gi plass til et noe romsligere torg.

I 1851 måtte Torget utvides, og det ble derfor vedtatt å kjøpe husene til både «Jacob Kielland & Søn» (Torvet 13) og Pihla-huset ved gjerdet mot Kongsgård (da eid av «Thesen & Co»), for nedrivning slik at adgangen til Torget fra sørvest og til Torvebyggen i nord kunne bli lettere og mer framkommelig etter hvert som trafikken økte i den voksende byen. Da husene var revet i 1852, ble tomtene planert med aur og singel.

Torvet 2, brannnummer 451

Torvet 2 lå sentralt til ved Torvet og har en interessant historie som omfatter toneangivende stavangerfamilier som Trane, Godtzen og flere generasjoner Smith. Lauritz Smith, sønn til treskjæreren, var den første Smith'en som fikk eiendomsretten til denne eiendommen da han ble arving til Seehusen-godset gjennom sitt giftermål med madam Elisabeth Seehusens datterdatter, Johanna Margaretha Leigh.

Byfogd Christenssens hus ved torget.

Siden overtok hans sønn, oberst og proprietær Michael Leigh Smith (1720-1773) huset – og Nedre Madla, etter faren. Obersten startet for øvrig med byens første dramatiske selskap i huset sitt på Torget, som var byens største trehus.

Hans sønn Lorentz Anckermann Smith, giftet seg med Margrethe Kielland, datter av Jacob Kielland senior og søster av «Kongen i staden» Gabriel Schanche Kielland – uten at det virket inn på hans skrøpelige forretningstalent. Lauritz A. Smith eide også flere eiendommer på Skagen, Jorenholmen og ytterst på Stra´en (Blidensol, Øvre Strandgate 112). Han eide også Nedre Madla og Leikvoll i Randaberg. Likevel gikk han konkurs og måtte selge sitt store gods. Eiendommen på Torget fikk prost Gjellebøl kjøpe. Det var han som i 1793 skrev et innlegg mot norsk universitet i København-avis – ut fra sakens politiske konsekvenser!

Siden kom byfogdene Guldberg og Løwold i besittelse av denne eiendommen. Løwold kjøpte den for 599 riksdaler

i 1792. Deretter kjøpte byfogd, magistrat, skrifteforvalter, politimester og stortingsrepresentant Halvor Olaus Christensen Torvet 2. Huset rommet kontorer for borgermesteren eller magistraten. Fullmektig Ole Hansen hadde sitt kontor i tredje etasje med vindu mot sjøen. Aslak Abrahamsen fra Brusand arbeidet også på borgermesterens kontor. 14 år gammel kom han fra Brusand for å gå i typograflære hos Lauritz Christian Kielland som startet sitt trykkeri i Stavanger i 1833. Abrahamsen ble siden faktor hos Kielland før han fikk jobben hos byfogd Christenssen, og seinere hos hans etterfølger, Henrik Finne.

Etter Christenssens død i 1891 var det en tid folkeskole og apotek i Torvet 2. I andre etasje holdt Jens Tvedt til med byens bibliotek – og sin assistent Halvorsen.

Christenssens hus ble solgt på auksjon til Stavanger kommune i 1900 for 1000 kroner! Huset ble deretter revet. Like til venstre for huset lå «Sømmeparken» som hadde tilhørt Jacob Kiellands hus og hage med adresse Torvet 6 som brødrene Haa-

Byfogd Cristensens hus øvest til venstre. (1890)

beth fikk kjøpe av Jacob Sømmes konkursbo i 1890. Der stod paviljongen som Alexander Kielland beskriver i sin roman «St. Hans Fæst».

Til venstre på tegningen sees Alexander Kiellands barndomshjem Olafskleven 2, og gjerdet mot Kongsgård. Til høyre skimtes det gamle politikammeret.

På Torget stod også byfogd Christensens hus like utenfor gjerdet mot Kongsgård. (br. nr. 451), Torvet 2. Christensen (1800-1889) residerte i dette huset det meste av sin 57 år lange periode som Stavangers byfogd, magistrat, skrifteforvalter, auksjonsforvalter og politimester fram til 1858 da eget politimesterembete ble opprettet i Stavanger. Christensen var også med i styret for byens brannkasse og Norges banks filial i Stavanger. I mange år satt han på Stortinget, der han også fungerte som president.

Christensen var gift med Inger Severine Holth (1805-1878). Datteren Agens ble gift med major og skolebestyrer for Storms skole i Stavanger, Fredrik Storm, hvis sønn Hakon ble forkynner og kunstmaler mens

broren, Halvor, ble forfatter og tegner. Da byfogd Christensen døde i 1891, kjøpte kommunen eiendommen hans på Torget. Huset ble en tid nyttet som lokaler for folkeskolen, og i andre etasje ble det innredet kommunebibliotek. I 1900 ble huset revet og tomten lagt ut til torg.

Christian Henriksen skriver bl.a. følgende om byfogd Christensen: «Han var en kraftig kar da han kom hit. Han hadde store kunnskaper og hans administrative evner overgikk alle hans samtidige i denne by, og da han attpå til hadde et slikt lynne at han naturlig kunne delta både i folks sorger og gleder, ble han snart en populær mann som alle så opp til. På grunn av det ytterst svake politi som byen den gang hadde, måtte denne kjempeskikkelse ofte komme å vise seg når det under høstmarkedene oppsto slagsmål eller annen styggedom i gatene.

Når han viste seg, pleide det aldri forfeile sin virkning. Ro og orden var snart gjenopprettet. Han kjente praktisk talt hver eneste familie i byen, og da han var jevn og folkelig, var det ikke vanskelig for

noen å få en passiar med byfogden om alt som angikk denne byen, som han etterhånden kjente ut og inn. Når byfogdbåten med «Hansen te Kari» lå i «Pinå» en vakker sommerdags ettermiddag og fisket, ble det høytid og fest. Byfogdbåten la seg alltid midt i klyngen av båter. Blant fiskerne var det oftest flere gamle skipperne som også hadde kastet ile, og så gikk passiarene med «knot» og gammeldags høflighet til stor moro for alle parter. Når byfogden var på Kjeringsholmen, visste østervågsfolkene det, og for datidens kjøpmenn var det en stor glede å få ham innenfor dørene. Man kaptet om på ekte gammeldags vis å invitere ham inn på et glass «parasé» som det kaltes – et meget brukt middel mot forkjølelse. Det besto av varm te, kandissukker og fransk brennevin. «Dette vil gjøre magistraten godt efter den kolde nordenvind», sa de høflige Østervågsfolk.»

Da prins Oscar besøkte Stavanger i 1833, spiste han frokost i huset til byfogden på Torget. Halvor Olaus Christensen hadde kjøpt dette huset av krigskommissær Michael Smith for 2000 spesidaler i 1835. Michael Smith (1775-1849) var en etterkommer etter treskjærer Andrew Smith. Michael Smith var major, sjø- og landkrigskommissær i Stavanger. Han hadde igjen kjøpt dette huset av sin slektning Catharina Johanne Geelmuyden (født Smith) for 800 spesidaler. Hennes mann, Gerhard Pedersen Geelmuyden, var lagmann i Stavanger fra 1759 til 1775. Michael Smith var gift med lagmannens datter Anna Catharina Geelmuyden.

Brannnummer 449

Brannnummer 449, nabohus til Christensens, hadde tilhørt kjøpmann og stadskaptein i Stavanger Lauritz Ankermann Smith som hadde arvet huset etter faren, major Michael Smith. I 1785 kjøpte prost Rejer Gjellebøl denne eiendommen for 1400 riksdaler, og i 1804 overdrog enken, Mona Elisabeth Stahl, eiendommen til stiftsprost og sogneprest Henrik Eiler Støren for 2000

riksdaler. Størens enke, Christine Marie Ejberg, hadde i sitt testamente bestemt at kjøpmann Tarald Bahr skulle få kjøpe huset hennes for 1500 riksdaler siden han var gift med hennes brordatter som var oppkalt etter den barnløse prostinnen. Bahr hadde sin krambod på dette brannnummeret som siden ble ombygd til Stavangers første politikammer.

FOGD HOLMS HUS (br. nr. 446)

– SJØMANNSKOLE

I dette huset fikk Alexander L. Kiellands morfar, kallskapellan Alexander Lange, leie husvære da han kom til Stavanger med sin familie i 1818, og i dette huset ble forfatterens mor, Christine Lange, født i 1820, førti meter fra sin framtidige ektemanns barnedomshjem, Torvet 6, på andre siden av Torget. Huset (br.nr. 446) tilhørte sogneprest Støren i 1830. Siden ble altså fru Christine Lange Kiellands berømte sønn statuen av seg plassert omtrent der hvor moren ble født.

I 1832 bygde Bahr en toetasjes krambod på denne eiendommen, der det fra før stod to andre bygninger – en tømret bygning med en stor fløy som fra 1790 altså hadde vært prost Størens tidligere bolig – og før det: Gjellebøls. I dette huset fikk både kapellan Alexander Kielland og Hans Henrik Preus leie husrom, før kjøpmann Bahr (1790-1842) fikk hånd om det i 1832. (Han var far til Henrik Støren Bahr, den første ornitologen i Stavanger som underviste bl.a. Alexander Kielland på Kongsgård. Adjunkt Bahr bodde til leie hos lensmann Blix i Brødregate 4 i på St. Pedersgerde). I brannnummer 446 på Torget leide også kordegn Otto Omsted Smith bolig – og løytnant og brødrevenn Georg Neumann Crøger som var gift med Christine Arnoldine, en av døtrene til kjøpmann Peder Valentin Rosenkilde og fru Charlotte Sophie Winsnes. Ryfylkefogden Ole Holm fikk kjøpe dette boligkomplekset av kjøpmann Bahr. I 1857 solgte Holm det videre til Stavanger kommune for 550 spesidaler. («Fogd Holms hus»).

Fra 1859 fikk Stavanger Sjømannsskole leie lokaler i dette huset for 200 spesidaler per år. Også Bahrs nye krambod ble i 1848 ble overdratt til fogd Ole Holm for 3105 spesidaler. Da Stavanger kommune fikk overta huset i 1848 (18/12), ble det innredet kontorer for byens første politimester, Ove Malling Wettergren, der i 1859. Bygningen rommet åtte værelser i tillegg til en leilighet der førstelærer ved sjømannsskolen fikk sin bolig. (Tidligere hadde sjømannsskolen leid lokaler hos kjøpmann og skipsreder Ole Helligesen, seinere Concord Cannings hus, i Nedre Strandgate 21 og hos tollkasserer Ole Løwdahl i Nedre Strandgate 25 ved Dahlalmenningen.)

Som førstelærer ved Sømmandsskolen fungerte fra 1853 «captein» Hugo Askengreen. Han fikk 40 spesidaler i månedslønn, forhøyet til 50 spesidaler i 1855 og 60 i 1860. Endre Nielsen Våland var på denne tiden andre lærer ved skolen. (12 kasser brændevad, 25 tønner stenkul, 10 bt. lys og 4 pakker lysolje gikk med til å holde sjømannsskolens lokaler med lys og varme per år.)

Elevtallet var først 8, så 72 og på fjerde kurs hadde skolen 82 elever. På 1870-tallet var elevtallet oppe i hele 133 elever.

I kjelleretasjen ble det leid ut butikklokaler til kjøpmann Enok Rønneberg fra Røyneberg i Sola (siden med landsted på «Fredheim», Eiganesveien 113, nå: Stavangers bispebolig.) Rønneberg framsatte snart krav om å få installere både ovn og kakkelovn i sitt fuktige lokale. Ovnene ble murt opp mot veggen mot Sprøitehuset.

Kjøpmann Rønneberg fikk også leie ha-

gen som tilhørte huset, men etter at Rønneberg kjøpte seg ny bolig og butikkløkalene i Skagen 8, fikk Rasmus Halvorsen Lea leie kjellerbutikklokalet på Torget. Han fikk for øvrig borgerskap i Stavanger i 1843, før han var myndig.

To værelser i andre etasje av Sprøitehuset, som også tilhørte brannnummer 446, fikk tegnelærer Bernhard Hansson leie for sine tegne- og maleelever. Både Lars Hertvig og Kitty Kielland fikk sin tidlige tegneundervisning i disse lokalene. Tegnelærerens leilighet og tegneskolens lokaler lå altså i den delen av huskomplekset som ble leid ut til kommunalt sprøitehus. Siden ble disse lokalene nyttet som vaksinasjonslokale mot koppesykdommen og vaktrom for lyktetennerne.

I 1859 ble det, som nevnt, også installert kontorer for byens første politikammer i den delen av dette bygningskomplekset som vendte opp mot Domkirken. Der fikk altså byens første politimester, Ove Malling Wettergren sine kontorer (mens han bodde til leie hos kardemaker Asser Tollag-sen i Nygata 15).

I 1863/1864 ble byens nye rettslokale og fengsel oppført ved siden av politikammeret – delvis i hagen til «Sømmandsskolen» og delvis der det gamle «Sprøitehuset på Torvet» hadde stått.

I 1875 eide navigasjonslærer Endre Nielsen Sjømannsskolen, brannnummer 446 på Torget. Han var født på Våland i 1801. Kona Rakel (f. 1804) og datteren Elisabeth (f. 1837) bodde også i skolen dette året sammen med husjomfru Rakel Eliassen, født i Stavanger i 1854.

Historisk dokumentasjon om Vålandstårnet

Av *Bodil Wold Johnsen*

*Vålandsborgen 1910.
Foto: M. Eckhoff.
Byarkivet.*

Innledning

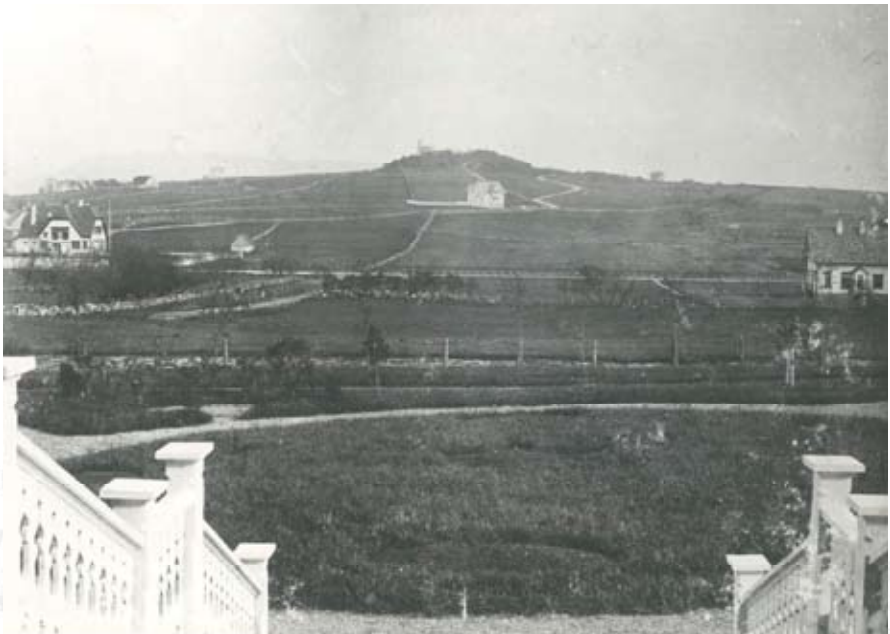
Vålandshaugen med sine 83 meter over havet har tradisjon som utsiktsplass. Et utsiktstårn som ble kalt «Vålandspibå» ble bygd opp under krigen mot England 1807-14. På avstand så dette tårnet ut som en skorsteinspipe, derav navnet. Det var også et godt sjømerke.¹ Tårnet forfalt imidlertid og lå i 1860-årene i ruiner. Da ble det gjenreist som en murt varde av grunneieren,

konsul Jens Z. Kielland. Varden var rødmalt, og med store hvite bokstaver stod følgende oppfordring til publikum: «Beskadige mig ikke.» Varden ble stående til den ble avløst av det nye tårnet i 1895, som gjerne ble kalt Vålandsborgen på grunn av sin form. Ved ombygging i 1917 fikk Vålandstårnet sin nåværende utforming. Formålet med denne korte historiske gjennomgangen er å kaste lys over Vålandstårnets historie. Den beskriver utformingen av tårnet i ulike versjoner og reiser spørsmålet om hvem som er arkitekten til tårnet. Andre spørsmål er

¹ *Stavnem, T. 1906. Optegnelser vedkommende Stavanger Fortid. Stavanger.*

Stavanger sett fra Våland ca. 1890. Foto: Georg T. Monsen. Byarkivet.

Utsikt fra Munkehagen mot Våland 1902. Foto: Georg T. Monsen. Byarkivet.

Egenes pumpe- og brannstasjon ca. 1900. Foto: Byarkivet.

om Vålandshaugen med tårnet har sine paralleller andre steder, og hvordan tårnet og området rundt tårnet har blitt benyttet opp gjennom tidene.

Kiellandfamiliens eiendom

Området på nordre og vestre side av Våland helt opp til haugen hadde siden 1833 vært i Kiellandfamiliens eie. Da konsul Jacob Kielland døde i 1863, ble den store Kiellandske eiendommen delt mellom tre av sønnene hans. Kapteinløytnant Jacob Kielland overtok den opprinnelige delen, Ledaal, med den praktfulle hovedbygningen, uthus og andel i torvmyr for 12 790 Speciedaler (Spd.). Axel Chr. Kielland overtok den øverste, nordlige delen av løkkene med navnet Holmegegenes som var beholdt fra gammel tid. Denne eiendommen som omfattet et gammelt våningshus og andel av torvmyr, ble overdradd for 7490 Spd. Holmegegenes var i utstrekning ikke så mye mindre enn eiendommen Ledaal, men var ikke så godt oppdyrket. Gården Våland og den sydlige del av løkkene ble overtatt av konsul

Jens Z. Kielland, far til dikteren Alexander L. Kielland, for 2150 Spd. Denne delen bestod for det meste av udyrket mark. Før sin død i 1881 hadde imidlertid Jens Z. Kielland klart å dyrke opp en betydelig del av eiendommen, og plantet trær på området som tidligere hadde vært helt snutt. Denne eiendommen omfattet også Vålandshaugen hvor «man har en af de smukkeste og videste Rundskuer i Stavanger Omegn».²

Bybrannen 1860 – Vannverket

Bybrannen i 1860 satte fart i moderniseringen av Stavanger, som hadde opplevd en kraftig befolkningsvekst. Byen måtte ha et vannverk, kloakk og gassverk, og det måtte lages et skikkelig kartverk som også kunne inkorporere de nye bystrøkene som etter hvert ble innlemmet under byens jurisdiksjon. Vannverket skulle både forsyne byen med drikkevann og gi effektiv brannvernbeskyttelse. Kaptein Klingenbergers plan

² Kielland, Axel. 1897. Familien Kielland med dens kognatiske ascendents. Christiania.

Kiellands forslag til utsiktstårn. Stadsingeniørkontoret 1893.

med Mosvannet som basseng ble godkjent av bystyret i 1862. Vannverket som var ferdig utbygd i 1865, ble i årene 1894-1895 utvidet med høytrykksanlegg på Vålandshaugen.³ Dette var nødvendig for å forsyne de høyere liggende delene av byen. Også bystyrets vedtak i 1893 om å bygge det nye sykehuset på Skjævelandsstykket forutsatte at høytrykksanlegget ble realisert. Det ble anlagt pumpestasjon ved bygget som senere er blitt kalt «Porten» på Stavanger sykehus. Egenes brannstasjon lå også i dette bygget. Byen ble delt i to soner, lavtrykkssonen med trykk fra Mosvannet, og høytrykkssonen med trykk fra det nye Vålandsbassenget. I tillegg ble det lagt en ny høytrykksledning rundt sentrum som var forbeholdt brannsløking. Vålandshaugen ble ekspropriert av kommunen i 1893.

³ Stavanger bystyres forhandlinger. 1893. Vandværkssagen, det nye Høitryks-Vandværk. Sak 22. 9. juni.

Spørsmålet om tilsyn med bassengene og kommunens eiendom på Vålandshaugen

I 1894 la Vannverkskomiteen fram for bystyret sak om tilsyn med bassengene og kommunens eiendom på Vålandshaugen.⁴ Så besøkt som dette yndete tilfluktsstedet var, ville drikkevannet kunne bli forurenset om der ikke var tilsyn, hevdet komiteen. Den gikk derfor inn for at det skulle bygges en oppsynsmannsbolig med et lite utsiktstårn. Oppsynsmannen skulle ha rett til å selge «selters, brus, sjokolade og sigarer, absolutt ikke berusende drikke», som tilskudd til en årlig liten lønn. Det var ifølge komiteen den billigste ordningen. Alexander L. Kielland, som ble byens magistrat i 1891, gikk imidlertid sterkt imot Vannverkskomiteens planer både når det gjaldt selve utformingen av tårnet og ideen om å kombinere utsiktstårnet med oppsynsmannsbolig og restaurasjon.

Stadsingeniør Halvard Lange la først fram et utkast til bygning som ville kunne oppføres for 3000 kroner. Utkastet var laget av arkitekt Hartvig Sverdrup Eckhoff, den første arkitekten som hadde etablert seg i Stavanger siden bygningsinspektør F.von der Lippe reiste fra byen i 1870. Eckhoff var arkitekt for flere av byggverkene som siden har blitt omtalt som Stavangers «Akropolis»; Teatret (1883), Turnhallen (1891) og Museet (1893). Samtidig var Egenes brannstasjon (1894) og Stavanger sykehus (1897) hans verk. Fra Stadsingeniørens kontor ble det også oversendt et alternativt utkast til arkitekt Eckhoffs, som kunne oppføres til samme pris. Ingen av disse to tegningene har det vært mulig å gjenfinne i kommunens arkiver i dag. Det fulgte også med en plantegning som viste hvor bygningen var tenkt plassert i terrenget. Den beste beliggenhet i arkitektonisk henseende ble ansett å være på nordsiden av det nordligste bassenget.

Da Kielland presenterte saken for for-

⁴ Stavanger bystyres forhandlinger. 1894. Opsynsmannsbolig paa Vaalandshaugen. Sak 54, møte 24. juni.

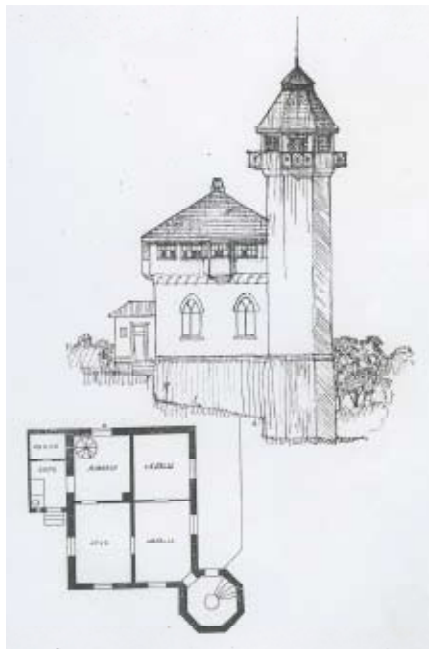
mannskapet, kunne han ikke anbefale noen av tegningene, hverken Eckhoffs eller stadsingeniørkontorets. Kielland mente at det på toppen av Vålandshaugen bare skulle være et helt åpent og offentlig utsiktshus, helst et lite jerntårn, som ikke skulle stå i forbindelse med restaurant eller bolig. En eventuell restaurant burde etter hans mening overlates det private initiativ. Formannskapet delte ikke Kiellands syn, og ba i stedet om at det skulle legges fram en ny skisse til oppsynsmanns bolig på Vålandshaugen med tårnet på Sankt Hanshaugen i Kristiania som mønster. Stadsingeniøren la fram en tredje skisse til oppsynsmanns bolig på Vålandshaugen, oppført i mur, som var kalkulert til 4000 kroner. Siden det ikke ble kommentert hvem som hadde utformert det endelige utkastet, er det usikkert hvem som kan benevnes Vålandstårnets arkitekt. Det kan ha vært den senere høyt anerkjente arkitekt H. Eckhoff, eller noen ved stadsingeniørens kontor som kan ha bearbeidet den opprinnelige tegning for å etterligne tårnet på Sankt Hanshaugen i Kristiania. Dette var blitt anlagt 20 år tidligere, i 1872-75. Her var oppsynsmanns bolig med tårn like

ved bassenget. Restaurantanlegget hadde imidlertid ikke noe med vannverket å gjøre. Det bestod av to bygninger i dragestil, oppført i 1890, i bakkeskråningen nedenfor.⁵

Bystyrebehandling 1894 – åpning av Vålandstårnet 1895

Saken ble lagt fram for bystyret 24. juli 1894. Magistraten foreslo at det skulle bevilges inntil 500 kroner til et offentlig utsiktspunkt på Vålandshaugen. Et mindretall støttet magistratens syn. Flertallet sluttet seg til stadsingeniørens faglige vurdering. Det måtte være en oppsynsmann på Vålandshaugen av flere grunner. Han skulle ha oppsyn med anlegget, påse at vannet ikke ble forurenset eller at det oppstod skade ved frostvær og lignende. Ved brann skulle han møte fram på den nye brannstasjonen for å motta og effektivere ordre. Fra Vålandshaugen ville man dessuten lett kunne observere begynnende ildebrann. Oppsynsmannens avlønning var kort og godt fri bolig samt enerett til å selge forfriskninger til det spaserende publikum.

⁵ Oslo Byleksikon. 1987. Tredje utgave. Kunnskapsforlaget.

Bystyresak 66/1917. Reparasjon av Vålandsborgen.

Den imponerende beliggenheten og utsikten tilsa at bygningen måtte være presentabel i arkitektonisk henseende og oppføres i mur. Det var strengt tatt ikke nødvendig å oppføre en bygning som var så kostbar, men Brennevinssamlaget trådte til og bevilget 3000 av de 4000 kronene bygget var anslått til. Brennevinssamlaget som hadde hånd om øl- og brennevinshandelen i byen, stiftet legatet for Stavanger bys vel og delte hvert år ut midler til veldedige formål fram til 1896 da samlaget ble nedlagt. Bare Venstres seks representanter med Oddmund Vik i spissen stemte for Kiellands forslag. Samme Vik var for øvrig redaktør av Stavanger Avis, som Kielland startet i 1889. Da Vålandstårnet ble offisielt innviet med musikk og stort folkeoppmøte i mai 1895, var det tydelig at visse toneangivende personer i byen glimret med sitt fravær. Dette unndro seg ikke oppmerksomhet fra Lars Oftedal, redaktør av det nye avisforetakeren-

Foto: T. Gjesteland. Statsarkivet i Stavanger.

det, Stavanger Aftenblad: «D'herrer Oddmund Vik og øvrige kritikere burde ha vært her oppe i går»⁶

Vålandstårnet ombygges 1917

Bygningen på Vålandshaugen ble som nevnt gjerne omtalt som Vålandsborgen. Det skyldtes at den hadde en utforming som en middelalderborg i pseudo-gotisk stil med spissbuede vinduer, brystvern og et tårn med murkrone.⁷ Konstruksjonen med flatt tak var dårlig egnet for klimaet i byen. I 1914 flyttet vokterens familie ut av boligen i tårnet på grunn av fuktighet og lekkasjer. I sak til bystyret fremholdt stadsingeniøren at det var viktig å få vokteren

⁶ Stavanger Aftenblad 13.5.1895. Også Stavanger Armtidende og Vestlandsposten hadde korte notiser om saken. I Stavanger Avis der Oddmund Vik var redaktør, var det ingen omtale.

⁷ Bjørn S. Utne: Vålandstårnet – tradisjonsrik utsikts-plass. Stavanger Aftenblad 5.6.1978.

tilbake til haugen både av hensyn til vannverket og brannvesenet.⁸ Byen opprettet ny stilling som stadsarkitekt i 1916, og det ble Johs. Th. Westbye og hans folk som utarbeidet tegninger til ombyggingen av tårnet. Rommene i underetasjen skulle ikke lenger brukes til bolig. Ny leilighet ble innredet i hovedetasjen, og over det flate taket hvor serveringen foregikk, ble det satt opp et ordentlig tak som hvilte på pillarer. Mellom disse ble det anbrakt vinduer. Publikum kunne dermed nyte utsikten der oppe hele året uavhengig av værforhold. Bygningen fikk den utforming og det utseende den har i dag og har siden bare gjennomgått mindre endringer.⁹

Vålandstårnet, vannbassengene og omgivelsene i senere tid

I 1927 ble det lagt fram planer for nytt vannverk i Stavanger som skulle benytte Stokkavannet som vannreservoar.¹⁰ Vannrettighetene til Stokkavannet var blitt kjøpt allerede i 1913, og samtidig ble det anlagt ny pumpestasjon. Som en foreløpig løsning ble vann først pumpet fra Stokkavannet til Mosvannet. Fra 1930 ble bare Stokkavannet nytt til drikkevann, og anlegget ble knyttet til et trykkbasseng på Tjensvollhøyden. Dette betydde slutten for Egenes pumpestasjon med tilhørende vannbasseng på Vålandshaugen. I 35 år hadde anlegget vært av vital betydning for byens vannforsyning, spesielt for de høyereliggende delene av byen. Under krigen var Vålandstårnet i tyskernes besittelse. Bolignød i etterkrigsårene gjorde at tårnet ble rekviert av Boligkontoret

Matr. Nr. 18 Vålandshaugen. Oppmålingsvesenet.

som innkvarterte to familier der like fram til 1970¹¹.

Områdene ved Vålandstårnet og Mosvannet kan først og fremst betraktes som rekreasjons- og parkområder for byen. Parkanlegget på Vålandshaugen utgjorde opprinnelig 24 mål. Arealet ble nesten fordoblet (44 mål) ved kjøp av tre nye grunnstykker i 1906, 1907 og 1908. Stavanger kommune sikret et sammenhengende belte fra Vålandshaugen til Mosvannet. Stavanger Byselskab, en privat stiftelse som bl.a. arbeidet for «Stavanger bys forskjønnelse», var en viktig pådriver. Byselskabet

8 Stavanger bystyres forhandlinger. 1917. Reparation av Vaalandsborgen. Sak 66. 24. april.

9 Stadsarkitekten i Stavanger. Forandring av Vaalandsborgen. Dag Borg. Udatert. Forslag til utvidelse. 1937. Erling Nielsen, Sigrid Buch. „Vålandsborgen“. Forslag til forandring. Magnus Nielsen. 1947. Vålandstårnet. Forslag til forandring. 1961. Arild Olsen. Tegningsmappe. * Byarkivet i Stavanger.

10 Stavanger bystyres forhandlinger. 1927. Nyt vandverk for Stavanger. Sak 136. 1. desember.

11 Bjørn S. Utne: Vålandstårnet – tradisjonsrik utsiktsplass. Stavanger Aftenblad 5.6.1978. I tillegg til at Boligkontoret benyttet tårnet, forteller Bjørn S. Utne at første etasje deretter ble overtatt av Park- og idrettsvesenet til lager og spiserom. Andre etasje ble disponert av radio- og reléligaen. I et tidligere oppslag i Stavanger Aftenblad (19.4.1975) fortelles det at klubben hadde fått tilskudd til å pusse opp inne i «Vålandspå», og at det ble holdt månedlige medlemsmøter der.

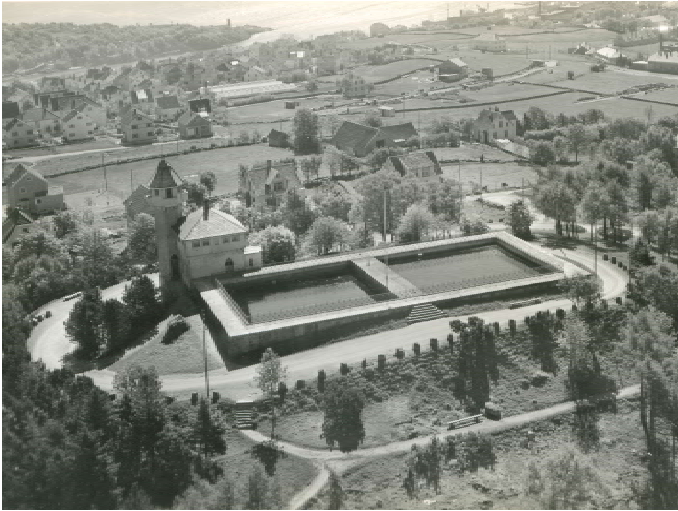
Stavanger kommunes eiendommer 1918. Byarkivet.

ville forhindre at større deler av Våland skulle falle i bygningsentreprenørers hender, og at Våland fra et skjønnhetssyns-punkt skulle bli totalt ødelagt. For å stanse fortsatt bebyggelse rundt Vålandsparken på nordsiden inviterte byselskapet til samarbeid med kommunen. «Vi inndrømmer, at det skulde været gjort tidligere (...), da kunde den allerede stedfundne husbygging mot øst og syd været forhindret, men beroligede os med, at når Vålandshaugen var overgået til kommunens eiendom, da risikeredes intet sådant.»¹²

Et annet forhold som knapt nok er kjent i dag, er at Byselskapet sammen med kommunen arbeidet for å få reist et monument over Erling Skjalgson i Vålandspark-

ken. Dette skjedde under forberedelsene til den store markeringen av Stavanger bys 800-års jubileum i 1925. Tanken om å reise et slikt monument over «det gamle Rogalands største sønn» ble først fremmet av skoleinspektør R. Tveteraas i en stor artikkel i Stavanger Aftenblad høsten 1924. Tveteraas som var en av byens stortingsrepresentanter, innvalgt fra Venstre, henvendte seg spesielt til Byselskapet, som ble begeistret for ideen. Byselskapet vendte seg til utvandrede stavangerfolk i Amerika som var i gang med å samle inn penger til en minnegave til byjubileet. Skulle planen mot formodning ikke tiltale «Stavanger-amerikanerne», ville Byselskapet søke samarbeid med bondeungdomslagene. Samtidig ble det utdypet hvorfor monumentet skulle plasseres på Vålandshaugen. Torget som allerede var reservert for Kiellandstatuen, var ikke aktuelt. Et par andre plasser ble

¹² Stavanger bystyes forhandlinger. 1907. Indkjøb af en grundstrækning ved Vålandshaugen. Sak 58. 12. desember.

Utkast til plassering av Erling Skjalgson-monument. Statsarkivet i Stavanger.

Vålandstårnet 1951. Med åpne vannbasseng. Foto: Widerøe. Byarkivet.

nevnt, for eksempel St. Svithuns lekeplass (Madlaveien). Stadsingeniøren foreslo at monumentet skulle plasseres ved oppgangen til Vålandstårnet hvor det var planlagt et parkanlegg med en stor flott allépromenade. Der oppe ville Erling Skjalgson ha utsyn til havet. Selv om monumentet på det tidspunktet kunne synes plassert litt i utkanten, ville veksten i byen snart gjøre det sentralt.¹³ Stadsingeniør Hans L. Juell had-

de selv utformet tegningene til monumentet som ble presentert i mars 1925.

Kildene sier lite om hvorfor planene ikke ble realisert. De utvandrede stavangerfolkene i Amerika foretrakk å gi gaven til domkirken som var hovedinnslaget i byjubileet.¹⁴ Det var nok også flere som mente at et Erling Skjalgson-monument ikke skulle reises i Stavanger. For eksempel hevdet

¹³ *Stavanger Aftenblad* 25.10.1924 og 27.10.1924.

¹⁴ Bodil Wold Johnsen. 1988. *Bispeinnsettelsen i 1925. I Stavanger domkirke i sentrum.*

Vålandstårnet 2003. Foto: Mapaid.

styret i Fortidsforeningens Stavanger-avdeling at Erling Skjalgson først og fremst hørte hjemme ute på Sola.¹⁵ En mulig forklaring kan også være at initiativ som var myntet på forskjønnelse av omgivelsene, måtte vike for nødtiltak i en by sterkt rammet av økonomisk krise og med stor arbeidsledighet.¹⁶

¹⁵ Stavanger Byselskab. Privatarkiv 122. Statsarkivet i Stavanger. Dette inneholder bl.a. diverse avisartikler om denne saken. Dessuten er stadsingeniør Hans L. Juells tegninger til Erling Skjalgson-monumentet funnet her.

¹⁶ Bodil Wold Johnsen. 1988. Politisk strid og kriseforlik. I Rolf Danielsen (red.) Stavanger mellom sild og olje.

Kilder

Fremstillingen bygger på primærkilder i Byarkivet. Dokumenter og tegninger er hentet fra Stavanger Formannskaps, Stadsingeniørens og Stadsarkitektens arkiver. Av trykte kilder står Stavanger bystyres forhandlinger i en særstilling. Her har alle saker om Vannverket og Vålandstårnet vært gjennomgått. Arkivet etter Stavanger Byselskab som også har vært benyttet, er oppbevart på Statsarkivet i Stavanger. Fotografier, kart og tegninger som er brukt som illustrasjonsmateriale, er hovedsakelig hentet fra Byarkivet. Enkelte bidrag er fra Statsarkivet. I noteapparatet henvises til både de utrykte og trykte kildene som har vært benyttet.

Handelsbanken | Stavanger Sentrum

Du finner oss i Verkgata 24 (like v/hurtigbåt-terminalen)
En bank for både privat- og bedriftskunder!

-en solid bank - nærmere deg!

Handelsbanken Stavanger Sentrum, Postboks 7034, 4001 Stavanger
Telefon 92 22 33 44 – mail: sentrum.stavanger@handelsbanken.no
www.handelsbanken.no

EiendomsMegler 1

Deloitte.

Fokus Bank

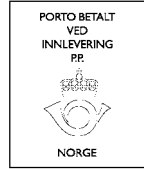

Stavanger Aftenblad

– nyttig hver dag

B

Returadresse: Byhistorisk Forening, Postboks 351, 4001 Stavanger

Styret i Byhistorisk Forening 2007

Hans Eyvind Næss

Eiganesvegen 56, 4009 Stavanger
Tlf. p. 51 52 91 34
mail: hane@arkivverket.no

Harald Sig. Pedersen

Grytningskroken 4, 4041 Hafslsfjord
Tlf. p. 51 55 61 99
mail: pede7@online.no

Jan Ferdinandsen

Rektor Erichsensgt. 8, 4022 Stavanger
Tlf. p 51 55 88 21
meil: janrf@online.no

Petter Løhre

Blomsterveien 1, 4022 Stavanger
Tlf. p 98 20 36 57
mail: petter.lohre@lyse.net

Vigdis Hovda

Verven 14 C, 4014 Stavanger
Tlf. 51 55 74 02
E-post: vigdis.hovda@hesbynett.no

Axel H. Leversen

Kviebakken 71B,
4034 Stavanger
Tlf. 51 80 21 50
E-post: axel@leversen.no

Elsa Grimnes

Torfæusgaten 56,
4009 Stavanger
Telf. 51 52 02 29
E-post: elsa@saft.no

Per Marthon Mæland

Statfjordsvingene 20
4028 Stavanger
Tlf. p. 51 54 15 00
mail: Per-mm@online.no

Henry Bjørkelund

Sivaksveien 30
4017 Stavanger
Tlf. p. 51 58 16 75 / 91 61 51 17
mail: henry.bjorkelund@lyse.net

Hva har stått i Stavangeren?

Redaksjonen har utarbeidet en forfatter – og emneoversikt fra starten i 1991.

Denne oversikten kan du finne på websidene våre:

www.byhistoriskforening.org